

**ขนมดอกช้อแห่งภูมิปัญญาไทลื้อ (พะเยา):
กระบวนการทัศน์การสร้างโมเดลทางกฎหมายเพื่อฟื้นฟูและอนุรักษ์
ทรัพยากรชีวภาพชุมชน**
**Flower-Dessert of Tai-Lue's Culture (Phayao): Legal
Model for Restoration and Conservation of Biological
Resources for Local Community**

จิตติ ไวกวี*

19, คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา, หมู่ที่ 2 ตำบล แม่กา อำเภอ เมือง
จังหวัด พะเยา 56000, เมล์ติดต่อ: thiti.wa@up.ac.th

Thiti Waikavee

19, Faculty of Law, University of Phayao, Moo 2, Maeka Tambon,
Muang District, Phayao Province, 56000,
เมล์ติดต่อ: thiti.wa@up.ac.th

บทคัดย่อ

ดอกช้อโมเดลเป็นการนำร่องขึ้นตอนฟื้นฟู อนุรักษ์และใช้ประโยชน์อย่าง
ยั่งยืนของทรัพยากรชีวภาพ ด้วยการมีส่วนร่วมของชุมชนโดยอาศัยเครื่องมือ
ทางกฎหมายและวัฒนธรรมของชุมชนไทลื้อ (พะเยา) โมเดลนี้เป็นเพียงตัวอย่าง
ในการนำหลักการพัฒนายั่งยืนมาประยุกต์ในทางปฏิบัติ ตามอนุสัญญาความ
หลากหลายทางชีวภาพ พ.ศ. 2535 และเป้าหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืน
ของสหประชาชาติ ซึ่งงานวิจัยนี้เป็นงานเชิงบูรณาการ โดยวิเคราะห์ผลเชิง
ปริมาณและเชิงคุณภาพบนฐานแนวคิดสตรีนิยมเชิงนิเวศและนิเวศวัฒนธรรม
โดยใช้วัฒนธรรมการทำขนมดอกช้ออันเป็นภูมิปัญญาไทลื้อเป็นตัวอย่างในการ
วิจัย โมเดลนี้ประกอบไปด้วย 5 ขั้นตอนหลัก คือ (1) สร้างพลังชุมชนหัวใจสี
เขียวผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมทางวัฒนธรรม (2) ส่งเสริมความรู้เชิง

* อาจารย์ประจำคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา

นิเวศวิทยา (3) สนับสนุนเทคโนโลยีสีเขียว (4) สนับสนุนบทบาทผู้หญิงหัวใจสีเขียวในคณะกรรมการชุมชน (5) ส่งเสริมบทบาทของกฎหมายในการขับเคลื่อนทางสิ่งแวดล้อม และเสนอแนะเครื่องมือทางกฎหมายที่เหมาะสม

คำสำคัญ: ต้นซ้อ, ความหลากหลายทางชีวภาพ, การใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน, ภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม, ทรัพย์สินทางปัญญา

Abstract

This model initiative shows a step for restoration, conservation, and sustainable use of local biological resource based on local participation with legal and cultural tools of Tai-Lue community (Phayao). It is an example of applying sustainable development principles into practice relating to the Biodiversity Convention 1992 and the United Nations Sustainable Development Goals. This research is an integrative work by analyzing quantitative and qualitative results based on eco-feminism and eco-cultural concept. The research uses the culture of making the flower dessert, which is Tai Lue traditional knowledge, as an example of research. Five steps need to be taken: (1) to empower the green-attitude to community based public participation (2) to foster ecological literacy (3) to promote green technology (4) to increase a ratio of female community's member (5) to encourage the role of law for environmental movement, and also it suggests appropriate legal tools

Keywords: *Gmelina arborea* Roxb., Biodiversity, Sustainable Use, Traditional Knowledge, Intellectual properties

1. บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ปัญหาการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรทางชีวภาพโดยขาดการฟื้นฟูอนุรักษ์ ส่งผลกระทบอย่างร้ายแรงต่อระบบเศรษฐกิจ และระบบนิเวศ นั้นเป็นเพราะทรัพยากรชีวภาพ (Biological resources) เป็นทุนทางธรรมชาติที่ถือว่าเป็นทรัพยากรฐานรากที่สามารถเข้าถึงและใช้ประโยชน์ได้อย่างเสมอภาค หากทรัพยากร ฯ ดังกล่าว ลดน้อยลงไป ย่อมส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจและสังคมโดยตรงอีกทั้งความหลากหลายทางชีวภาพเป็นพื้นฐานของระบบนิเวศ ซึ่งความสมบูรณ์ของระบบขึ้นอยู่กับพืชสัตว์อันเป็นองค์ประกอบที่สำคัญอย่างยิ่ง สรรพสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้สนับสนุนต่อระบบความมั่นคงทางนิเวศ (Ecological integrity) และช่วยเกื้อกูลสังคมมนุษย์ที่ได้พึ่งพิงอาศัยระบบธรรมชาติในการดำรงชีวิตมาอย่างยาวนาน ปรากฏตามเอกสารต่าง ๆ ทั้งในและต่างประเทศ โดยองค์การสหประชาชาติได้ผลักดัน ให้ทุกประเทศสร้างความร่วมมือกันเพื่อสงวนและคุ้มครองความหลากหลายชีวภาพประจำพื้นถิ่น อันถือเป็นมรดกทางธรรมชาติที่สำคัญ ของโลกร่วมกัน (Common heritage of humankind)

“ต้นช้อ” *Gmelina arborea* Roxb. (Verbenaceae) เป็นเพียงชนิดพันธุ์หนึ่งที่ถูกหยิบยกขึ้นมาเพื่อแสดงให้เห็นถึง ความสำคัญของทรัพยากรทางชีวภาพและความหลากหลายทางชีวภาพในพื้นที่ท้องถื่นที่กำลังจะลดลงไปจากชุมชน “ช้อ” มีลักษณะเป็นไม้ขนาดกลาง ซึ่งเป็นความหลากหลายทางชีวภาพของไม้ชนิดต่าง ๆ ในระบบนิเวศ พบกระจายพันธุ์ตามพื้นที่ระดับความสูงไม่เกิน 1,500 เมตร ทั่วทุกภาคของประเทศไทย ออกดอกในช่วงเดือนธันวาคมถึงเดือนเมษายน และติดผลช่วงเดือนมีนาคมถึงพฤษภาคมของทุกปี¹ “ช้อ” ถูกกล่าวว่าเป็นต้นไม้มงคลของชุมชนไทลื้อ (พะเยา) ซึ่งตลอดระยะเวลาในการตั้งถิ่นฐานชุมชนไทลื้อได้ใช้ประโยชน์จากต้นช้อในทุก ๆ ด้าน เช่น เนื้อไม้ นำมาแกะสลักเป็นพระพุทธรูป ไม้ซุงนำมาสร้างวัดและวิหาร ผลช้อใช้เป็นส่วนผสมของอาหารและดอกช้อนำมาทำเป็นขนม เรียกว่า “ขนมดอกช้อ” แต่

¹ สารานุกรมพืชในประเทศไทย, (2559), ช้อ, สืบค้นเมื่อ 28 กันยายน 2561, จาก <http://www.dnp.go.th/botany/detail.aspx?wordnamesci=Gmelina0arborea0Roxb.>

อาจเป็นเพราะการเปลี่ยนแปลงสภาพเมือง การมุ่งเน้นที่จะพัฒนาเศรษฐกิจ สังคมโดยขาดมิติทางด้านสิ่งแวดล้อม ทำให้จำนวนต้นซ้อในชุมชนไทลื้อ (พะเยา) ลดลงอย่างน่าวิตก อันเป็นปัญหามาจากการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร ทางชีวภาพโดยขาดการฟื้นฟู อนุรักษ์ ซึ่งส่งผลกระทบอย่างร้ายแรงต่อความ หลากหลายทางวัฒนธรรมของชุมชนอันเป็นผลมาจากการพัฒนาเกินขีดจำกัด ของทรัพยากรฐานราก

“การพัฒนาอย่างยั่งยืน” (Sustainable development) ได้ถูก ขับเคลื่อนเชิงนโยบายระหว่างประเทศจากองค์การสหประชาชาตินับตั้งแต่ Millennium Development Goals (MDGs) ค.ศ. 2000 จนถึงปัจจุบัน คือ “เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน” หรือ Sustainable Development Goals (SDGs) โดยถูกกำหนดเป็นทิศทางการพัฒนาตั้งแต่เดือนกันยายน ปี 2558 ถึง เดือนสิงหาคม 2573 ครอบคลุมระยะเวลา 15 ปี โดยประกอบไปด้วย 17 เป้าหมาย² สำหรับประเทศไทยนอกจากการพัฒนาใน 3 มิติ คือ เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมตามแนวทางของ SDGs แล้ว ประเทศไทยยังให้ ความสำคัญกับมิติทางด้าน “วัฒนธรรม” อีกด้วย ซึ่ง “คุณค่า” ทางวัฒนธรรม ของประเทศไทยมีศักยภาพในการแปรเป็น “มูลค่า” ทางเศรษฐกิจอันเป็นการ ส่งเสริมสินค้าทางวัฒนธรรมและผลิตภัณฑ์ท้องถิ่น ด้วยประเทศไทยมีพื้นฐาน ทางวัฒนธรรมเกษตรกรรมเป็นทุนดั้งเดิม ซึ่งมีองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ สอดคล้องกับธรรมชาติและภูมิประเทศอันก่อให้เกิดความหลากหลายทาง วัฒนธรรม ซึ่งความหลากหลายทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นต่างๆนี้ ได้รับการรับรองตามอนุสัญญาความหลากหลายทางชีวภาพ 1992 Biodiversity Convention และ อนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกทาง วัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ 2003 Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage อันสอดคล้องกับภาระหน้าที่ของประเทศไทยที่ เป็นภาคีสมาชิกตามสนธิสัญญาทั้งสอง ฉะนั้นการบูรณาการ มิติทางอนุรักษ์ ทรัพยากรชีวภาพ และ สนับสนุนส่งเสริมให้ประชาชน ชุมชนใช้องค์ความรู้จาก ภูมิปัญญาท้องถิ่นอันเป็นมรดกทางวัฒนธรรมในการบริหารจัดการความ

² UN, (2019), Sustainable Development Goals, สืบค้นเมื่อ 5 สิงหาคม 2561, จาก <https://sustainabledevelopment.un.org>.

หลากหลายทางชีวภาพเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมจึงสอดคล้องกับการพัฒนาที่ยั่งยืนและเป้าหมาย SDGs

สตรีไทลื้อมีบทบาทสำคัญในวัฒนธรรมการทำอาหารและขนมดอกซ้อ เนื่องจากสามารถเชื่อมโยงการดำเนินชีวภาพแบบเกื้อกูลผสมผสานกับธรรมชาติ ไม่ทำลายธรรมชาติ รักสงบ ใจบุญและพึ่งพาความหลากหลายทางชีวภาพ พืชพันธุ์ต่าง ๆ ซึ่งมีเอกลักษณ์เฉพาะชุมชน วัฒนธรรมทางอาหารซึ่งเป็นเรื่องเฉพาะถิ่น เพราะองค์ความรู้นี้จำเป็นต้องเกิดจากความรู้ภูมิปัญญา ลองผิดลองถูก คำนวณปริมาณการผสมส่วนประกอบต่าง ๆ ให้เหมาะสม อย่างไรก็ตามงานวิจัยชิ้นนี้มุ่งพิสูจน์ถึงแนวทางการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนที่แสดงออก ทางวัฒนธรรมอาหาร ได้แก่ ความสัมพันธ์ระหว่างสตรีไทลื้อกับธรรมชาติที่มีองค์ความรู้ในการประยุกต์ใช้ทรัพยากรทางชีวภาพในท้องถิ่น คือ “ดอกซ้อ” เพื่อมาประกอบเป็นตำรับขนมทางวัฒนธรรมในงานพิธีกรรมทางศาสนา อันอาจถือเป็น “ความรู้และแนวทางปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล” ในกลุ่มอาหารและโภชนาการตามพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม 2559³ ซึ่งสอดคล้องกับสนธิสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ด้วยเหตุนี้จึงมีความจำเป็นในการศึกษารวบรวม องค์ความรู้ดังกล่าวเพื่ออนุรักษ์ชนิดพันธุ์ไม้และฟื้นฟูคุณค่าทางวัฒนธรรมด้านถือเป็น “แนวปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติ” อันอาจส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและก่อให้เกิดรายได้ชุมชน ผลิตภัณฑ์ชุมชน รวมทั้งอาจสามารถขึ้นบัญชีเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมและหรือจดทะเบียนเครื่องหมายการค้า หรือสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์

ด้วยเหตุนี้ หากสามารถสร้างโมเดลที่ตอบโจทย์การพัฒนาที่ยั่งยืน โดยกำหนดลำดับขั้นตอนที่สัมพันธ์กันทั้งเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม โดยอาศัยเครื่องมือทางกฎหมายและวัฒนธรรมที่มีอยู่ จะสามารถทำให้ชุมชนก้าวสู่เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนได้ โดยเริ่มต้นจากการสร้างจิตสำนึกทางเชิงนิเวศผ่านการอนุรักษ์ต้นซ้อ โดยอาศัยประโยชน์จากการทำขนมดอกซ้อ ที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมไทลื้ออยู่แต่เดิมจะทำให้ง่ายต่อการปลูกจิตสำนึกชุมชน

³ พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม 2559. ราชกิจจานุเบกษา 133 ตอนที่ 19 ก วันที่ 1 มีนาคม 2559.

ทั้งนี้ควรเริ่มต้นจากกลุ่มผู้นำที่เป็นเพศหญิงโดยผลักดันให้เพศหญิงมีบทบาทในการตัดสินใจด้านการอนุรักษ์ฯ และสุดท้ายอาศัยเครื่องมือทางกฎหมายที่เกี่ยวข้องในการใช้ประโยชน์จากความคิดสร้างสรรค์หรือคุณค่าทางวัฒนธรรม

ซึ่งในงานวิจัยชิ้นนี้แบ่งกลุ่มชุมชนไทลื้อ (พะเยา) ตามพื้นที่ทะเบียนราษฎรที่มีประชากรไทลื้ออาศัยอยู่หนาแน่นจำนวน 3 อำเภอ ได้แก่ อำเภอเชียงคำ อำเภอเชียงม่วน อำเภอภูซาง

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1.2.1 เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมระหว่างสตรีไทลื้อกับการอนุรักษ์ต้นซ้อผ่านมุมมองสตรีนิยมเชิงนิเวศ

1.2.2 เพื่อศึกษาเครื่องมือทางกฎหมายที่เหมาะสมในการอนุรักษ์ต้นซ้อและนิเวศวัฒนธรรมในการทำนมดอกซ้อ

1.2.3 เพื่ออนุรักษ์และฟื้นฟูการปลูกชนิดพันธุ์ไม้ ต้นซ้อ *Gmelina arborea* Roxb. (Verbenaceae) แก่ชุมชน

1.3 กรอบแนวคิดและสมมุติฐาน

งานวิจัยชิ้นนี้วางกรอบแนวคิดหลัก คือ การพัฒนาอย่างยั่งยืนต้องประกอบด้วยมิติทางสิ่งแวดล้อม สังคม และเศรษฐกิจ เมื่อสังคมมนุษย์นำทรัพยากรชีวภาพมาใช้ให้เกิดประโยชน์ การอนุรักษ์และฟื้นฟูเพื่อมิให้ทรัพยากรเหล่านั้นหมดสิ้นไปจึงเป็นหน้าที่ ความรับผิดชอบของชุมชนโดยมุ่งเน้นที่กลุ่มเพศหญิง ด้วยเหตุนี้จึงนำมาสู่สมมุติฐานตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 เสนอว่า เพศหญิงกับวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรทางชีวภาพมาปรับปรุงทดลองด้านอาหาร เป็นพลังในการส่งเสริมให้เกิดจิตสำนึกเชิงนิเวศ (Eco consciousness) และการอนุรักษ์ฯ หากการเพิ่มบทบาทผู้หญิงทั่วใจสีเขียว (หัวใจอนุรักษ์) ให้มีจำนวนมากขึ้นในชุมชนก็จะสามารถอนุรักษ์ทรัพยากรชีวภาพของชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น ภายใต้สมมุติฐานที่ว่าเพศหญิงมีความใกล้ชิดผูกพันกับธรรมชาติลึกซึ้งละเอียดอ่อนมากกว่าเพศชายซึ่งมีพื้นฐานในการล่าสัตว์ การใช้ประโยชน์ ดัดแปลงและทำลายธรรมชาติ โดยความสัมพันธ์ระหว่างเพศหญิง ในฐานะเพศแม่ ผู้ให้เกื้อกูล ถูกถ่ายทอดผ่านวัฒนธรรมทางอาหารที่หล่อเลี้ยงชีวิตของครอบครัว ดังนั้นในสังคมที่ชายเป็นใหญ่ มุมมองทางนิเวศธรรมชาติจะถูกกลดทอนความสำคัญและเกิดความ

อยู่ดิธรรมชาติหล่อมล้ำในการเข้าถึงทรัพยากร ๑ และผลลัความเสี่ยงทางด้าน
สิ่งแวดล้อมให้แก่เพศอื่น ๆ หรือบุคคลในรุ่นต่อไป แต่หากในชุมชนนั้นมีจำนวน
ผู้หญิงหัวใจสีเขียวมากขึ้น “สตรีนิยมเชิงนิเวศ” (Ecofeminism) จะเกิดความ
สมดุลในด้านการกำหนดนโยบายหรือกฎเกณฑ์ชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ฯ
จากแนวคิดพื้นฐานดังกล่าวนี้นำไปสู่การศึกษาความสัมพันธ์ ทางวัฒนธรรม
ระหว่างสตรีไทลื้อกับธรรมชาติผ่านองค์ความรู้ของภูมิภาคกลุ่มน้ำโขงที่แม่หญิงมี
บทบาทสำคัญในสังคม อันถือเป็น “วัฒนธรรมร่วมอาเซียน” ที่สามารถเห็นได้
จากพิธีกรรม วรรณกรรม และหลักฐานทางโบราณคดีต่าง ๆ ซึ่งถ่ายทอดผ่าน
จาก รุ่นสู่รุ่น กลุ่มสู่กลุ่ม⁴

กรอบแนวคิดตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 ถูกกำหนดไว้ว่าองค์ความรู้อัน
เป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมไทลื้อในการคิดค้น สูตรขนมดอกซ้อเพื่อใช้
ประกอบในพิธีทางศาสนาเป็นขนมเฉพาะถิ่นของชุมชนไทลื้อพะเยาหรือไม่ หาก
พิสูจน์ได้ว่าสูตรขนมดังกล่าว เกิดจากภูมิปัญญาของกลุ่มชนในวัฒนธรรม
เดียวกันใช้เฉพาะในถิ่นเดียวกัน กรณีนี้อาจถือว่าเป็น “ทรัพย์สินร่วม” ของกลุ่ม
ไทลื้อที่สตรีไทลื้อเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการปกป้องวัฒนธรรมไทลื้อที่
สอดคล้องกับการใช้ประโยชน์และอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ ซึ่ง
ความเป็นไปได้ในการขึ้นทะเบียนตามพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษามรดก
ภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม พ.ศ. 2559 และหากเป็นจริง ตามสมมุติฐานเบื้องต้น
อาจนำเสนอเพื่อขอขึ้นบัญชีเป็นแบบอย่างที่ดีในการอนุรักษ์มรดกภูมิปัญญาต่อ
UNESCO ตามสนธิสัญญา ๑ ต่อไป แต่อย่างไรก็ตามมิได้หมายความว่าชุมชนไท
ลื้อทุกกลุ่มทุกบ้านจะมีองค์ความรู้ในการทำขนมดังกล่าว จึงจำเป็นต้องสำรวจ
เชิงพื้นที่ ตามชุมชนไทลื้อในกลุ่มตัวอย่างต่าง ๆ เพื่อบ่งชี้ว่าในจำนวนกลุ่ม
เหล่านี้มีกลุ่มใดบ้างที่ยังคงสืบสานภูมิปัญญาในการทำขนมดอกซ้อ และใช้ขนม
ในการประกอบพิธีกรรมและสอดคล้องกับการอนุรักษ์ความหลากหลายทาง
ชีวภาพ ซึ่งหากเป็นงานสร้างสรรค์เฉพาะตน อาจขอจดทะเบียนตามระบบ
กฎหมายทรัพย์สินทางปัญญา

⁴ สุจิตต์ วงษ์เทศ, วัฒนธรรมร่วม อุษาคเนย์ในอาเซียน, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์นาตาแฮก), 2559, หน้า 14-22.

กรอบแนวคิดตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 ถูกกำหนดไว้ว่า การใช้เทคโนโลยีเฉพาะเลี้ยงเนื้อเยื่อพืชจะช่วยสนับสนุนการเพาะขยายพันธุ์ต้นซ้อให้ได้จำนวนมากขึ้น

1.4 วิธีดำเนินการวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัยครั้งนี้ถูกกำหนดโดยโจทย์วิจัยของแหล่งทุนวิจัยที่กำหนดกรอบวิจัยให้สะท้อนถึงการพัฒนาเชิงพื้นที่เป้าหมาย (พะเยา เชียงม่วน) ทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติรักษาสสิ่งแวดล้อมและประเด็นทางกฎหมาย ซึ่งจากกรอบวิจัยดังกล่าวนี้การวิจัยจึงถูกวางแนวทางโดยใช้วิธีการวิจัยแบบผสมผสาน (Mixed method) ทั้งการสร้างเครื่องมือ ผ่านกระบวนการกลั่นกรองความเที่ยงตรงทางสถิติ การสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนาแบบกลุ่มและการเปรียบเทียบเอกสาร

1.4.1 วิจัยเอกสารแบบวิเคราะห์เปรียบเทียบ โดยการศึกษาเอกสารรวบรวมข้อมูล ตำราหนังสือ วิทยานิพนธ์และงานวิจัย ที่เกี่ยวข้อง

1.4.2 วิจัยเชิงปริมาณโดยใช้แบบสอบถามเพื่อหาค่าความถี่และอัตราร้อยละ

1.4.3 การศึกษาภาคสนามเป็นการศึกษาและรวบรวมข้อมูล โดยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึกและแบบสอบถามประกอบการเก็บข้อมูล จำนวน 155 ชุด

1.4.4 การทดสอบความเที่ยงตรงของแบบสอบถาม โดยทำการทดลองใช้แบบสอบถามสำหรับเก็บข้อมูลจากที่ปรึกษาโครงการ จำนวน 3 คน เพื่อนำมาวิเคราะห์ความถูกต้องของแบบสอบถามและนำมาปรับปรุงแก้ไข

1.4.5 การวิจัยครั้งนี้ใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยใช้แบบสอบถามกับกลุ่มตัวอย่างสมาชิกไทลื้อบางส่วนที่ถูกเลือกอำเภอกู่ช้าง อำเภอเชียงคำ อำเภอเชียงม่วน จังหวัดพะเยา จำนวนทั้งหมด 155 คน เป็นแบบหั่วข้อให้เลือกตอบ โดยแบ่งออกเป็น 4 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 แบบสอบถามเกี่ยวกับข้อมูลทั่วไป

ตอนที่ 2 แบบสอบถามเกี่ยวกับความรู้ทางกฎหมายสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์และประโยชน์จากกฎหมาย

ตอนที่ 3 แบบสอบถามขมดกข้อที่สัมพันธ์กับทรัพย์สินทางปัญญา

ตอนที่ 4 แบบสอบถามเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมแม่หญิงไทลื้อกับธรรมชาติสิ่งแวดล้อม

1.4.6 นำผลการวิจัยทั้งหมดมาวิเคราะห์ เพื่อนำเสนอแนวทางการปฏิบัติที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชนเป้าหมาย

1.5 วิธีการสุ่มตัวอย่าง

การเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive sampling) ซึ่งประชากรคือสมาชิกชุมชนไทลื้อในจังหวัดพะเยา โดยคัดเลือกอำเภอตามข้อมูลสถิติประชากรที่มีจำนวนไทลื้อที่อาศัยอยู่อย่างหนาแน่น ได้แก่ อำเภอภูซาง อำเภอเชียงคำ อำเภอเชียงม่วนในจังหวัดพะเยา ที่สมัครใจเข้าร่วมเป็นกลุ่มประชากร จำนวนทั้งหมด 245 คน แบ่งเป็น 3 กลุ่ม ดังนี้

สมาชิกไทลื้อ อำเภอภูซาง บ้านสถาน จำนวน 82 คน

สมาชิกไทลื้อ อำเภอเชียงคำ บ้านหย่วน จำนวน 80 คน

สมาชิกไทลื้อ อำเภอเชียงม่วน บ้านสระ จำนวน 83 คน

1.6 วิธีการกำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่าง

กำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่างแบบ Taro Yamane จำนวนประชากรทั้งหมด 245 คน ระดับความเชื่อมั่นที่ 95% จึงเก็บรวบรวมข้อมูลขนาดกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด 151 คน ในการเก็บรวบรวมข้อมูล เพื่อป้องกันการสูญหายของข้อมูล จึงได้ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลเพิ่มขึ้นจากเดิม 5% ดังนั้น ในการเก็บรวบรวมข้อมูลขนาดกลุ่มตัวอย่าง = $151 + (151 \times 3/100) = 155$ คน

ตารางที่ 1 การคำนวณขนาดกลุ่มตัวอย่าง

กลุ่มตัวอย่าง	จำนวนประชากร	ขนาดกลุ่มตัวอย่าง	จำนวน (คน)
1. แม่หญิงไทลื้อ อำเภอภูซาง	82	$(82/245) \times 155$	52
2. แม่หญิงไทลื้อ อำเภอเชียงคำ	80	$(82/245) \times 155$	50
3. แม่หญิงไทลื้อ อำเภอเชียงม่วน	83	$(83/245) \times 155$	53
รวม			155

2. ผลการวิจัย

2.1 ผลการวิจัยเชิงปริมาณ

2.1.1 ตอนที่ 1 แบบสอบถามเกี่ยวกับข้อมูลทั่วไป สามารถประมวลผลได้ดังนี้

(1) จำนวนและร้อยละข้อมูลเกี่ยวกับลักษณะส่วนบุคคล จำแนกตามเพศ โดยกำหนดเฉพาะเจาะจงต้องเป็นราษฎร สัญชาติไทยที่มีภูมิลำเนาอยู่ทั้ง 3 อำเภอ เป็นระยะเวลามากกว่า 20 ปี หรืออาจเป็นลูกหลานในสายตระกูลเดียวกัน และมีประวัติ ทางชาติพันธุ์เป็นผู้อพยพย้ายถิ่นฐานเข้าในราชอาณาจักรไทยโดยได้รับการรับรองตนเองในหมู่กลุ่ม พบว่า กลุ่มตัวอย่างผู้ชายไทลื้อ ตามลักษณะดังกล่าว (เพศชาย) จำนวน 68 คน คิดเป็นร้อยละ 45.33 และเป็นผู้หญิงไทลื้อตามลักษณะดังกล่าว (เพศหญิง) จำนวน 87 คน คิดเป็นร้อยละ 54.67 โดยการกระจายตัวของกลุ่มตัวอย่างพบว่า กลุ่มตัวอย่างไทลื้ออำเภอเชียงคำ จำนวน 50 คน คิดเป็นร้อยละ 32.25 กลุ่มตัวอย่างไทลื้ออำเภอเชียงม่วน จำนวน 53 คน คิดเป็นร้อยละ 34.19 และกลุ่มตัวอย่างไทลื้ออำเภอภูซาง จำนวน 52 คน คิดเป็นร้อยละ 33.54 โดยมีช่วงอายุพบว่า กลุ่มตัวอย่างไทลื้อที่มีอายุ 20-29 ปี จำนวน 15 คน คิดเป็นร้อยละ 9.67 กลุ่มตัวอย่างไทลื้อที่มีอายุ 30-49 ปี จำนวน 24 คน คิดเป็นร้อยละ 15.50 และกลุ่มตัวอย่างไทลื้อที่มีอายุมากกว่า 50 ปี จำนวน 116 คน คิดเป็นร้อยละ 74.83 โดยการตั้งถิ่นฐาน พบว่า กลุ่มตัวอย่างไทลื้อที่อาศัยอยู่ในท้องถิ่นตั้งแต่เกิดจำนวน 143 คน คิดเป็นร้อยละ 92.2 และกลุ่มตัวอย่างไทลื้อ ที่อพยพมาจากที่อื่น จำนวน 6 คน คิดเป็นร้อยละ 7.74

(2) จำนวนและร้อยละข้อมูลเกี่ยวกับข้อมูลพื้นฐานชนมดกข้อ
ก. กลุ่มไทลื้อ อ.เชียงคำ พบว่า กลุ่มตัวอย่างไทลื้อ อ.เชียงคำ เคยได้ยินชื่อ “ชนมดกข้อ” หรือ “ชนมข้อ” จำนวน 45 คน คิดเป็นร้อยละ 90 และไม่เคยยิน จำนวน 5 คน คิดเป็นร้อยละ 10 / เคยรับประทาน “ชนมดกข้อ” จำนวน 39 คน คิดเป็นร้อยละ 78 และไม่เคยรับประทานจำนวน 11 คน คิดเป็นร้อยละ 22 / รู้ว่าชนมดกข้อเป็นชนมของคนไทลื้อ จำนวน 37 คน คิดเป็นร้อยละ 74 และไม่รู้ จำนวน 13 คน คิดเป็นร้อยละ 26 / เคยเห็นคนในครอบครัวทำชนม

ดอกช่อ จำนวน 33 คน คิดเป็นร้อยละ 66 และไม่เคย จำนวน 17 คน คิดเป็นร้อยละ 34 / เคยเห็นดอกช่อ จำนวน 35 คน คิดเป็นร้อยละ 70 และไม่เคย จำนวน 15 คน คิดเป็นร้อยละ 30 / กลุ่มตัวอย่างไทลื้อ อ.เชียงคำ เคยเห็นต้นช่อ จำนวน 24 คน คิดเป็นร้อยละ 48 และไม่เคยเห็นต้นช่อ จำนวน 26 คน คิดเป็นร้อยละ 52 กลุ่มตัวอย่างไทลื้อ อ.เชียงคำ เคยปลูกต้นช่อ จำนวน 1 คน คิดเป็นร้อยละ 2 และไม่เคยปลูกต้นดอกช่อ จำนวน 49 คน คิดเป็นร้อยละ 98

ข. กลุ่มไทลื้อ อ.เชียงม่วน พบว่า กลุ่มตัวอย่างไทลื้อ อ.เชียงม่วน เคยได้ยินชื่อ “ขนมดอกช่อ” หรือ “ขนมช่อ” จำนวน 53 คน คิดเป็นร้อยละ 100 และไม่เคยยินชื่อ “ขนมดอกช่อ” หรือ “ขนมช่อ” จำนวน 0 คน คิดเป็นร้อยละ 0 / กลุ่มตัวอย่างไทลื้อ อ.เชียงม่วน เคยรับประทาน “ขนมดอกช่อ” จำนวน 53 คน คิดเป็นร้อยละ 100 และไม่เคยรับประทาน “ขนมดอกช่อ” จำนวน 0 คน คิดเป็นร้อยละ 0 / กลุ่มตัวอย่างไทลื้อ อ.เชียงม่วน รู้ว่าขนมดอกช่อเป็นขนมของคนไทลื้อ จำนวน 53 คน คิดเป็นร้อยละ 100 และไม่รู้ว่าเป็นขนมดอกช่อเป็นขนมของคนไทลื้อ จำนวน 0 คน คิดเป็นร้อยละ 0 / กลุ่มตัวอย่างไทลื้อ อ.เชียงม่วน เคยเห็นคนในครอบครัวทำขนมดอกช่อ จำนวน 53 คน คิดเป็นร้อยละ 100 และไม่เคยเห็นคนในครอบครัวทำขนมดอกช่อ จำนวน 0 คน คิดเป็นร้อยละ 0 / กลุ่มตัวอย่างไทลื้อ อ.เชียงม่วน เคยเห็นดอกช่อ จำนวน 53 คน คิดเป็นร้อยละ 100 และไม่เคยเห็นดอกช่อ จำนวน 15 คน คิดเป็นร้อยละ 30 / กลุ่มตัวอย่าง ไทลื้อ อ.เชียงม่วน เคยเห็นต้นช่อ จำนวน 53 คน คิดเป็นร้อยละ 100 และไม่เคยเห็นต้นช่อ จำนวน 0 คน คิดเป็นร้อยละ 0 / กลุ่มตัวอย่างไทลื้อ อ.เชียงม่วน เคยปลูกต้นช่อ จำนวน 31 คน คิดเป็นร้อยละ 58.49 และไม่เคยปลูกต้นดอกช่อ จำนวน 22 คน คิดเป็นร้อยละ 41.5

ค. กลุ่มไทลื้อ อ.ภูซาง พบว่า กลุ่มตัวอย่างเคยได้ยินชื่อ “ขนมดอกช่อ” หรือ “ขนมช่อ” จำนวน 52 คน คิดเป็นร้อยละ 100 และไม่เคย จำนวน 0 คน คิดเป็นร้อยละ 0 / เคยรับประทาน “ขนมดอกช่อ” จำนวน 52 คน คิดเป็นร้อยละ 100 และไม่เคย จำนวน 0 คน คิดเป็นร้อยละ 0 / รู้ว่าขนมดอกช่อเป็นขนมของคนไทลื้อ จำนวน 52 คน คิดเป็นร้อยละ 0 และไม่รู้ว่าเป็นขนมดอกช่อเป็นขนมของคนไทลื้อ จำนวน 0 คน คิดเป็นร้อยละ 0 / เคยเห็นคนในครอบครัวทำขนมดอกช่อ จำนวน 52 คน คิดเป็นร้อยละ 0 และไม่เคยเห็น

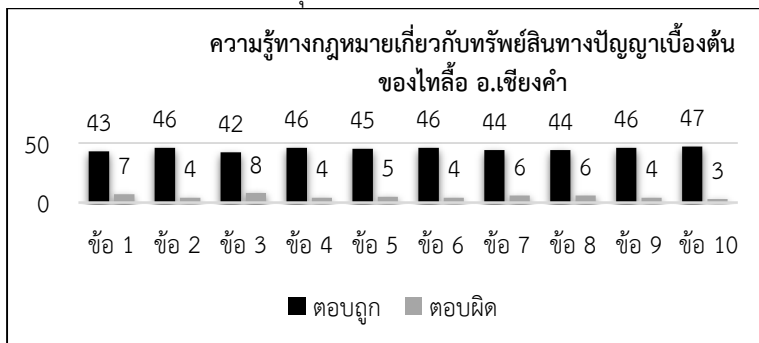
คนในครอบครัวทำขนมดอกซ้อ จำนวน 0 คน คิดเป็นร้อยละ 0 / เคยเห็นดอกซ้อ จำนวน 52 คน คิดเป็นร้อยละ 100 และไม่เคย จำนวน 0 คน คิดเป็นร้อยละ 0 / เคยเห็นต้นซ้อ จำนวน 52 คน คิดเป็นร้อยละ 0 และไม่เคยเห็นต้นซ้อ จำนวน 0 คน คิดเป็นร้อยละ 0 / เคยปลูกต้นซ้อ จำนวน 52 คน คิดเป็นร้อยละ 100 และไม่เคยปลูกต้นดอกซ้อ จำนวน 0 คน คิดเป็นร้อยละ 0

จากข้อมูลพื้นฐานนี้จะพบได้ว่าการเปลี่ยนแปลงสภาพเมืองเป็นปัจจัยสำคัญในการสูญหายไปของต้นซ้อ อำเภอเชียงคำเป็นอำเภอที่มีการขยายตัวของเมืองมากที่สุดเมื่อเทียบกับอำเภอเชียงม่วนและภูซางของจังหวัดพะเยา ซึ่งการขยายตัวของเมืองนี้เองมีผลต่อการจำนวนต้นซ้อซึ่งเป็นไม้ประจำถิ่น อีกทั้งไม่มีการปลูกคืนเพื่ออนุรักษ์และฟื้นฟู จึงเป็นเหตุให้ไม่สามารถพบเห็นต้นซ้อในเมือง ทำให้เยาวชนในชุมชนไม่ทราบถึงลักษณะของต้นซ้อและไม่สามารถจำแนกได้ว่าต้นไมใดคือต้นซ้อ ดังนั้น การปลูกเพื่อเพิ่มการฟื้นฟูจึงไม่เกิดขึ้นซึ่งแตกต่างกับอำเภอเชียงม่วนและภูซาง

2.1.2 ตอนที่ 2 แบบสอบถามเกี่ยวกับความรู้ทางกฎหมายสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์และประโยชน์จากกฎหมาย

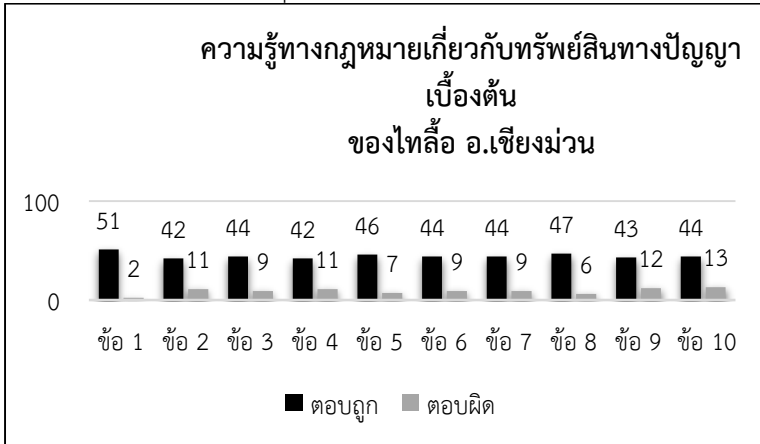
หลังจากให้ความรู้ด้วยการอบรมสัมมนา จำนวน 3 ครั้ง ครั้งละ 3-4 ชั่วโมง กลุ่มตัวอย่างทั้ง 3 กลุ่ม มีความรู้ความเข้าใจในกฎหมายสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์และเห็นคุณค่าประโยชน์จากกฎหมายดังกล่าวเพิ่มมากขึ้น ดังนี้

ก. กลุ่มไทลื้อ อ.เชียงคำ พบว่า

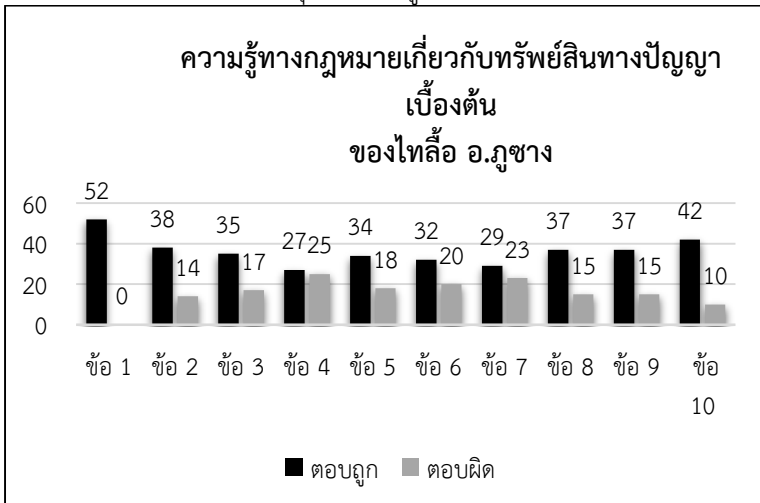
กราฟที่ 1 ความรู้ทางกฎหมายสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์และประโยชน์จากกฎหมายของไต้ลื้อ อ.เชียงคำ

ข. กลุ่มไต้ลื้อ อ.เชียงม่วน พบว่า

กราฟที่ 2 ความรู้ทางกฎหมายสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์และประโยชน์จากกฎหมายของไต้ลื้อ อ.เชียงม่วน

ค. กลุ่มไต้ลื้อ อ.ภูซาง พบว่า

กราฟที่ 3 ความรู้ทางกฎหมายสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์และประโยชน์จากกฎหมายของไทลื้อ อ.ภูซาง

เนื้อหาความรู้ในตอนที่ 2 เป็นการถามคำถามถูก/ผิด จากกราฟการวัดความรู้ความเข้าใจทางกฎหมายสิ่งบ่งชี้ ทางภูมิศาสตร์และประโยชน์จากกฎหมาย สามารถแสดงให้เห็นได้ว่าความเข้าใจในเนื้อหากฎหมายโดยภาพรวมอยู่ในระดับร้อยละ 50 ทั้งสามกลุ่มตัวอย่าง แต่ความเข้าใจเฉพาะข้อคำถามมีความแตกต่างกันไปในแต่ละคนและในแต่ละกลุ่ม โดยทั้งสามกลุ่มสามารถเข้าใจและจดจำความหมายของ “ทรัพย์สินทางปัญญา” อันหมายถึง ผลงานอันเกิดจากความคิดสร้างสรรค์ของมนุษย์ ได้ดังนี้กลุ่มตัวอย่างไทลื้อ อ.เชียงคำ สามารถตอบถูก จำนวน 43 คน ตอบผิดจำนวน 5 คน/กลุ่มฯ เชียงม่วน สามารถตอบถูก จำนวน 52 คน ตอบผิดจำนวน 2 คน/ กลุ่มฯ ภูซาง ตอบถูกทุกคน เป็นต้น

คำถามที่ 2 เป็นคำถามเกี่ยวกับพระราชบัญญัติคุ้มครองสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ พ.ศ. 2546 จัดอยู่ในกลุ่มกฎหมาย ด้านทรัพย์สินทางปัญญาหรือไม่ โดยกลุ่มฯ เชียงคำ สามารถตอบถูก จำนวน 46 คน ตอบผิดจำนวน 4 คน/กลุ่มฯ เชียงม่วน 42/11 กลุ่มฯ ภูซาง 38/14

คำถามที่ 3 เรื่อง “สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์” หมายความว่า ชื่อสัญลักษณ์หรือสิ่งอื่นใดที่ใช้เรียกหรือใช้แทน แหล่งภูมิศาสตร์และที่สามารถบ่งบอกว่าสินค้าที่เกิดจากแหล่งภูมิศาสตร์นั้นเป็นสินค้าที่มีคุณภาพ ชื่อเสียง หรือคุณลักษณะเฉพาะของแหล่งภูมิศาสตร์ดังกล่าว โดยกลุ่มฯ เชียงคำ ตอบถูกจำนวน 42 คน ตอบผิดจำนวน 8 คน/ กลุ่มฯ เชียงม่วน ตอบถูก 44/9 กลุ่มฯ ภูซาง ตอบถูก 35/17

คำถามข้อที่ 4 “แหล่งภูมิศาสตร์” หมายความว่า พื้นที่ของประเทศ เขต ภูมิภาค และท้องถิ่น และให้หมายความรวมถึงทะเล ทะเลสาบ แม่น้ำ ลำน้ำ เกาะ ภูเขา หรือพื้นที่ อื่นทำนองเดียวกันด้วย โดยกลุ่มฯ เชียงคำ ตอบถูก จำนวน 46/6 กลุ่มฯ เชียงม่วน ตอบถูก 42/11 กลุ่มฯ ภูซาง ตอบถูก 27/25

คำถามข้อที่ 5 สินค้าชุมชนที่ได้รับเครื่องหมาย “สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์” เหมือน “แบรนด์” ของท้องถิ่นที่บ่งบอกถึงคุณภาพและแหล่งที่มา โดยกลุ่มฯ เชียงคำ ตอบถูก จำนวน 45/5 กลุ่มฯ เชียงม่วน ตอบถูก 46/7 กลุ่มฯ ภูซาง ตอบถูก 34/18

คำถามข้อที่ 6 ตราสัญลักษณ์สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ (GI) คือตราของกรมทรัพย์สินทางปัญญาออกให้แก่ผู้ผลิตสินค้า GI โดยกลุ่มฯ เชียงคำ ตอบถูก จำนวน 46/4 กลุ่มเชียงใหม่ ตอบถูก 44/9 กลุ่มภูซาง ตอบถูก 32/20

คำถามข้อที่ 7 ตัวอย่างของ สินค้าที่ได้ตราสัญลักษณ์ GI คือ “ไผ่เค็มไชยา” “ขนมหม้อแกง เมืองเพชร” โดยกลุ่มฯ เชียงคำ ตอบถูก จำนวน 44/6 กลุ่มเชียงใหม่ ตอบถูก 44/9 กลุ่มภูซาง ตอบถูก 29/23

คำถามข้อที่ 8 การขึ้นทะเบียน “ขนมดอกซ้อ พะเยา” จะได้รับการคุ้มครองตาม พ.ร.บ. คุ้มครองสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ พ.ศ. 2546 โดยกลุ่มฯ เชียงคำ ตอบถูก จำนวน 44/6 กลุ่มเชียงใหม่ ตอบถูก 47/6 กลุ่มภูซาง ตอบถูก 37/15

คำถามข้อที่ 9 ชุมชนจะได้รับประโยชน์จากการขึ้นทะเบียนสินค้า “ขนมดอกซ้อ พะเยา” เพราะจะเป็นสิทธิ์เฉพาะของชุมชนที่ขึ้นทะเบียนและเพิ่มมูลค่าสินค้า โดยกลุ่มฯ เชียงคำ ตอบถูก จำนวน 46/4 กลุ่มเชียงใหม่ ตอบถูก 43/12 กลุ่มภูซาง ตอบถูก 37/1

คำถามข้อที่ 10 มีสิทธิ์ขอขึ้นทะเบียนฯ คือ องค์การบริหารส่วนท้องถิ่น บุคคลธรรมดา กลุ่มบุคคล นิติบุคคลตาม มาตรา 7 โดยกลุ่มฯ เชียงคำ ตอบถูก จำนวน 47/3 กลุ่มเชียงใหม่ ตอบถูก 44/13 กลุ่มภูซาง ตอบถูก 42/10

2.1.3 ตอนที่ 3 แบบสอบถามเกี่ยวกับขนมดอกซ้อที่สัมพันธ์กับหลักการทรัพย์สินทางปัญญา

จำนวนข้อมูลเกี่ยวกับขนมดอกซ้อที่สัมพันธ์กับทรัพย์สินทางปัญญา โดยมีชุดคำถามความคิดเห็นทั้งสิ้น 10 ข้อ กำหนดคำถามว่า “ใช่” หรือ “ไม่” สามารถสรุปได้ดังนี้

คำถามข้อที่ 1. ขนมดอกซ้อมี “กลิ่นหอมดอกซ้อ” เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว พบว่า กลุ่มตัวอย่างไทลื้อ อ.เชียงคำ ตอบถูก/ผิด 42/8 กลุ่มฯ เชียงมัน 53/0 กลุ่มฯ ภูซาง 52/0

คำถามข้อที่ 2. ขนมดอกซ้อมีลักษณะแตกต่างจาก “ขนมจ็อก” หรือ “กาละแม เชียงคำ” พบว่า กลุ่มตัวอย่างไทลื้อ อ.เชียงคำ ตอบถูก/ผิด 30/20 กลุ่มฯ เชียงมัน 38/15 กลุ่มฯ ภูซาง 51/1

คำถามข้อที่ 3. ดอกช่อที่นำมาทำขนม ต้องเป็นดอกช่อที่ “เปียก” เท่านั้น พบว่า กลุ่มตัวอย่างร้อยละ อ.เชียงคำ ตอบถูก/ผิด 4/46 กลุ่มฯ เชียงม่วน 27/26 กลุ่มฯ ภูซาง 25/27

คำถามข้อที่ 4. แป้งที่นำมาทำขนมดอกช่อ ต้องเป็นแป้งข้าวเจ้า เท่านั้น พบว่า กลุ่มตัวอย่างร้อยละ อ.เชียงคำ ตอบถูก/ผิด 6/44 กลุ่มฯ เชียงม่วน 27/26 กลุ่มฯ ภูซาง 21/31

คำถามข้อที่ 5. ขนมดอกช่อมีสีแดงสดใส เหมือนสีดอกกุหลาบ พบว่า กลุ่มตัวอย่างร้อยละ อ.เชียงคำ ตอบถูก/ผิด 3/47 กลุ่มฯ เชียงม่วน 27/26 กลุ่มฯ ภูซาง 4/48

คำถามข้อที่ 6. เมื่อห่อขนมดอกช่อเสร็จแล้ว ต้องนำขนมที่ห่อ ไป “ต้ม” จนสุกเพื่อรับประทาน พบว่า กลุ่มตัวอย่างร้อยละ อ.เชียงคำ ตอบถูก/ผิด 10/40 กลุ่มฯ เชียงม่วน 27/26 กลุ่มฯ ภูซาง 12/40

คำถามข้อที่ 7. ดอกช่อที่นำมาทำขนม ใช้ดอกช่อที่อยู่ในพื้นที่ที่ ท่านอาศัยอยู่ใช่หรือไม่ พบว่า กลุ่มตัวอย่างร้อยละ อ.เชียงคำ ตอบถูก/ผิด 17/33 กลุ่มฯ เชียงม่วน 53/0 กลุ่มฯ ภูซาง 47/5

คำถามข้อที่ 8. โรงเรียนในท้องถิ่นได้มีการนำขนมดอกช่อไป สอนในรายวิชาหัตถกรรมอย่างแพร่หลายหรือครอบคลุมของท่านมีการสอนทำ ขนมกันครอบคลุมหรือไม่ พบว่า กลุ่มตัวอย่างร้อยละ อ.เชียงคำ ตอบถูก/ผิด 13/37 กลุ่มฯ เชียงม่วน 53/0 กลุ่มฯ ภูซาง 50/2

คำถามข้อที่ 9. ขนมดอกช่อเป็นขนมที่มีการทำเฉพาะชุมชนไท ลื้อพะเยา ใช่หรือไม่ พบว่า กลุ่มตัวอย่างร้อยละ อ.เชียงคำ ตอบถูก/ผิด 27/23 กลุ่มฯ เชียงม่วน 53/0 กลุ่มฯ ภูซาง 51/1

คำถามข้อที่ 10. ในช่วงเทศกาลปีใหม่เมืองหรือเข้าพรรษา ท่าน ได้นำขนมดอกช่อไปถวายพระหรือทำบุญที่วัดใช่หรือไม่ พบว่า กลุ่มตัวอย่างไท ลื้อ อ.เชียงคำ ตอบถูก/ผิด 28/22 กลุ่มฯ เชียงม่วน 53/0 กลุ่มฯ ภูซาง 51/1

2.1.4 ตอนที่ 4 ความสัมพันธ์ระหว่างแม่หญิงไทลื้อกับธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม

จำนวนข้อมูลเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างแม่หญิงไทลื้อกับธรรมชาติสิ่งแวดล้อม โดยมีชุดคำถามความคิดเห็นทั้งสิ้น 10 ข้อ กำหนดคำถามว่า “ใช่” หรือ “ไม่” สามารถสรุปได้ดังนี้

คำถามข้อที่ 1. ท่านสามารถเลือกได้เองว่าจะทำอาหารประเภทใดบ้างเพื่อเป็นอาหารเช้า กลาง วันเย็น พบว่า กลุ่มตัวอย่างไทลื้อ อ.เชียงคำ ตอบใช่/ไม่ใช่ 45/5 (90%/10%) กลุ่มฯเชียงม่วน 25/28 (48%/52%) กลุ่มฯภูซาง 52/0 (100%/0%)

คำถามข้อที่ 2. ท่านสามารถตัดสินใจได้ว่า ครอบครัวยุคควรรับประทานอาหารประเภทไหนได้บ้าง เช่น ทอด นึ่ง ผัด แกง พบว่า กลุ่มตัวอย่างไทลื้อ อ.เชียงคำ ตอบใช่/ไม่ใช่ 44/6 (88%/12%) กลุ่มฯเชียงม่วน 24/29 (45%/54%) กลุ่มฯภูซาง 52/0 (100%/0%)

คำถามข้อที่ 3. ครอบครัวยุคของท่านรับประทานอาหารพร้อมกันโดยไม่แบ่งแยกให้ชายกินก่อน หญิงกินหลัง พบว่า กลุ่มตัวอย่างไทลื้อ อ.เชียงคำ ตอบใช่/ไม่ใช่ 42/8 (84%/16%) กลุ่มฯเชียงม่วน 26/27 (50%/50%) กลุ่มฯภูซาง 51/1 (98%/2%)

คำถามข้อที่ 4. ชายลื้อมีสิทธิได้รับประทานอาหารที่ดีที่สุดก่อนสมาชิกคนอื่นในบ้าน พบว่า กลุ่มตัวอย่างไทลื้อ อ.เชียงคำ ตอบใช่/ไม่ใช่ 10/40 (20%/80%) กลุ่มฯเชียงม่วน 3/50 (6%/94%) กลุ่มฯภูซาง 5/47 (90%/10%)

คำถามข้อที่ 5. ท่านมี “หน้าที่” หลักในการเป็นผู้ปรุงอาหารในครอบครัวเลี้ยงครอบครัว พบว่า กลุ่มตัวอย่างไทลื้อ อ.เชียงคำ ตอบใช่/ไม่ใช่ 35/15 (70%/30%) กลุ่มฯเชียงม่วน 26/27 (50%/50%) กลุ่มฯภูซาง 27/25 (51%/49%)

คำถามข้อที่ 6. ท่านมีวิธีในการถนอมอาหารสดจากธรรมชาติเพื่อนำมาบริโภคในครอบครัว พบว่า กลุ่มตัวอย่างไทลื้อ อ.เชียงคำ ตอบใช่/ไม่ใช่ 46/4 (92%/8%) กลุ่มฯเชียงม่วน 26/27 (50%/50%) กลุ่มฯภูซาง 33/19 (64%/46%)

คำถามข้อที่ 7. ท่านใช้วิธีในการสรรหาวัตถุดิบจากธรรมชาติ เพื่อนำมาปรุงอาหารอย่างพอเพียง เช่น กินแต่ใบไม้โคนต้น หรือเก็บจากธรรมชาติ 2 ส่วน เหลือไว้ 1 ส่วน พบว่า กลุ่มตัวอย่างไทลื้อ อ.เชียงคำ ตอบใช่/ไม่ใช่ 45/5 (90%/10%) กลุ่มฯเชียงม่วน 28/25 (53%/47%) กลุ่มฯภูซาง 45/7 (87%/13%)

คำถามข้อที่ 8. ท่านเห็นด้วยกับวิธีการเผาป่า เพื่อความสะดวก ในหาวัตถุดิบจากธรรมชาติ เพื่อนำมาปรุงอาหาร พบว่า กลุ่มตัวอย่างไทลื้อ อ.เชียงคำ ตอบใช่/ไม่ใช่ 3/46 (90%/10%) กลุ่มฯเชียงม่วน 20/33 (46%/54%) กลุ่มฯภูซาง 11/41 (21%/79%)

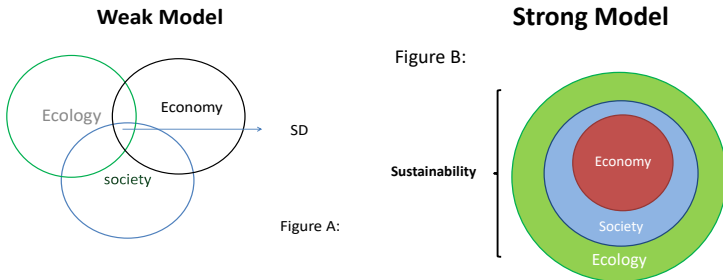
คำถามข้อที่ 9. ครอบครัวของท่านนิยมบริโภคอาหารพื้นบ้านที่มีวัตถุดิบจากธรรมชาติที่ได้ในท้องถิ่นตามฤดูกาล พบว่า กลุ่มตัวอย่างไทลื้อ อ.เชียงคำ ตอบใช่/ไม่ใช่ 46/4 (92%/8%) กลุ่มฯเชียงม่วน 50/3 (94%/6%) กลุ่มฯภูซาง 52/0 (100%/0%)

คำถามข้อที่ 10. ท่านต้องการปลูกและฟื้นฟูป่าต้นซ้อในชุมชนของท่าน พบว่า กลุ่มตัวอย่างไทลื้อ อ.เชียงคำ ตอบใช่/ไม่ใช่ 46/4 (92%/8%) กลุ่มฯเชียงม่วน 53/0 (100%/0%) กลุ่มฯภูซาง 52/0 (100%/0%)

3. สรุป อภิปรายผล ข้อเสนอแนะ

การพัฒนาอย่างยั่งยืน ถูกนำมาเป็นหลักการที่สำคัญในการใช้ประโยชน์จากฐานทรัพยากรชีวภาพเพื่อสร้างเศรษฐกิจพื้นฐานและสนับสนุนสังคม การพัฒนาอย่างยั่งยืนประกอบด้วย 3 มิติ คือ สังคม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม ซึ่งเชื่อว่าการพัฒนาที่สามารถสร้างสมดุลของทั้ง 3 มิตินี้ได้จะนำไปสู่สถานะของสังคมมนุษย์ที่ยั่งยืน ด้วยเหตุนี้แนวทางการพัฒนาอย่างยั่งยืนแบบเข้มแข็ง (Strong sustainable development) จึงเป็นแนวทางที่ถูกต้อง โดยชุมชนควรคำนึงถึงความยั่งยืนเชิงนิเวศเป็นพื้นฐานสำคัญ (Sustainability) มากกว่าการดักตวงเอา

จากทรัพยากรส่วนร่วมเพื่อสร้างความร่ำรวย ซึ่งหากพิจารณาจากโครงสร้างตามภาพประกอบด้านล่างนี้⁵

กรอบการพัฒนาที่ยั่งยืนที่อ่อนแอ ตามรูป Figure A: Weak model of sustainable development เป็นกรอบแนวคิดที่มุ่งสร้างความสมดุลของ เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม โดยคาดหวังว่าหากทั้งสามวงกลมสมดุลกัน แล้ว ผลลัพธ์ที่ได้คือการพัฒนาที่ยั่งยืน แต่อย่างไรก็ตามการสร้างสมดุล ในกรอบการพัฒนาที่ยั่งยืนนี้อาจสำเร็จได้ก็จริงแต่ก็เพียงระยะสั้นเท่านั้น (Short time) โดยเฉพาะสังคมท้องถิ่นที่ต้องพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติ กรอบ การพัฒนาที่ยั่งยืนอย่างเข้มแข็ง ตามรูป Figure B : Strong Model of Sustainable Development เป็นการจัดลำดับ “คุณค่า” ความสำคัญ ตามลำดับขั้นของทั้งสามห่วงวงกลม โดยให้คุณค่ากับการรักษาความมั่นคงของ ฐานทรัพยากร พื้นฟูและการสร้างความสมดุลระหว่างการอนุรักษ์กับการใช้ ประโยชน์อย่างยั่งยืน ซึ่งเปรียบทรัพยากรต่าง ๆ เป็นทุนทางธรรมชาติ หรือ “ทรัพยากรร่วมกัน” ของชุมชน อันเป็นพื้นฐานที่สำคัญที่สุด ซึ่งตามรูปภาพ ด้านบน คือ วงกลมสีเขียว (สิ่งแวดล้อม) มีขนาดคุณค่ากว้างขวางที่สุด เพราะ ทำหน้าที่เป็นพื้นฐานในการควบคุมการเจริญเติบโตของสังคมและเศรษฐกิจให้ พอดี-พอประมาณ และไม่เกินพอดี (Over exploitation or Over

⁵ Klaus Bosselmann, “The Concept of Sustainable development,” in Bosselmann and Grinlinton (eds) in **Environmental Law for a Sustainable Society**, (n.p.: NZCEL, 2002), 91.

consumption) ของห่วงสีฟ้า (สังคม) และห่วงสีแดง (เศรษฐกิจ) ดังนั้นเมื่อเกิดความยั่งยืนของพื้นที่ห่วงสีเขียว ความมั่นคงของห่วงสีฟ้าคือความเป็นอยู่ที่ดีของประชาชนและสังคมย่อมเกิดขึ้นและทั้งสองห่วงเป็นตัวกำหนดความมั่งคั่งของห่วงสีแดง⁶

อย่างไรก็ตามการพัฒนาที่ยั่งยืนในบริบทวัฒนธรรมก็มีความจำเป็นเช่นเดียวกัน นักวิชาการได้ชี้ให้เห็นถึง บริบทเชิงวัฒนธรรมที่เป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนาที่ยั่งยืน (อนุกุล, 2559) โดยอนุกุลเสนอว่า การพัฒนาที่ยั่งยืนควรเพิ่มเติมบริบททางวัฒนธรรม นั่นคือ เศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมทางนิเวศ หรือ “นิเวศวัฒนธรรม” (Ecological culture) โดยเฉพาะประเทศไทยที่มีทุนทางความหลากหลายทางชีวภาพและทุนทางวัฒนธรรมที่สูงอยู่แล้ว นักวิชาการทางผังเมืองต่างๆ ได้ให้ความหมาย “นิเวศวัฒนธรรม” โดยพยายามนำวัฒนธรรมท้องถิ่นไปผูกโยงกับที่ดิน สิ่งแวดล้อม ภูมิศาสตร์ และระบบนิเวศของชุมชนแต่ละชุมชน โดยมุ่งเน้นถึงการปรับตัวของชุมชนใดๆ ให้สอดคล้องกลมกลืนกับสิ่งแวดล้อมรอบตัว และส่งผ่านการกระทำซ้ำๆ เหล่านั้นสู่ลูกหลานผ่านทางกฎเกณฑ์ ข้อปฏิบัติ กฎจารีตประเพณี วรรณกรรม โดยเฉพาะการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน⁷ สอดคล้องกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในรัชกาลที่ 9 ซึ่งมุ่งเน้นความพอดี พอประมาณในการบริโภคทรัพยากรธรรมชาติ

การสร้างพลังของกลุ่มสตรีมีแนวคิดพื้นฐานมาจาก “สตรีนิยมเชิงนิเวศ” หรือ “สตรีนิเวศนิยม” Ecofeminism⁸ แปลจากคำว่า Ecofeminism โดยเป็นการผสมคำว่า Feminism กับ Ecological ซึ่งนักสตรีนิยมเชิงนิเวศที่โดดเด่น Vanada Shiva ได้กล่าวถึงความสำคัญของแนวคิดนี้ไว้ว่า “the feminine principle of *Prakriti*, or the awareness of nature as a living,

⁶ Jeni Klugman, (2010) UNDP 2010 human Development Report: The Real Wealth of Nations: Pathways to Human Development: 20th Anniversary Edition, visited on 5 June 2018 at (<http://hdr.undp.org/en/reports/global/hdr2010/>)

⁷ อนุกุล ดันสุพลกุลญแจสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน : นิเวศวิทยาวัฒนธรรม“ „, วารสารวิชาการ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ 2559(12,1) น.221-193.

⁸ Shiva Vanada, *Ecofeminism* (London: ZED BOOKS LTD, 2014), 15-18.

interdependent force, is realized through the inclusion of women as sources of expertise and knowledge.”⁹ [เพศหญิงเป็นเพศที่มีจิตสำนึกทางธรรมชาติที่อื่นเป็นสิ่งมีชีวิต มีพลังทางธรรมชาติที่มีอิทธิพลต่อสิ่งมีชีวิตต่างๆ อันเป็นประเด็นสำคัญที่ต้องคำนึงว่า เพศหญิง คือ บ่อเกิดของความชำนาญและความรู้ที่เกี่ยวกับธรรมชาติ] ภายใต้แนวทางลัทธิฮินดู (Hinduism) the *Prakriti* มีความหมายว่า ธรรมชาติ ร่างกาย บ่อเกิด ต้นกำเนิดชีวิต ซึ่งแสดงในรูปของเพศหญิงตามความเชื่อระบบคู่ Dualism ซึ่ง เพศชาย คือ *Purusha* หรือ วิญญาณ เมื่อมารวมกันจะเกิดเป็นชีวิต¹⁰

ด้วยระบบความคิดความเชื่อเช่นที่กล่าวมานี้ ทำให้ Vanada มีความเชื่อมั่นโดยบริสุทธิ์ในศักยภาพของเพศหญิง ซึ่งนั่นก็คือข้อโต้แย้งที่มีพลังอย่างยิ่ง โดยชี้ว่าเพศหญิงมีความใกล้ชิดผูกพันกับธรรมชาติลึกซึ้งละเอียดอ่อนมากกว่าเพศชายที่มีพื้นฐาน ในการล่าและทำลาย การใช้ประโยชน์อย่างสิ้นเปลือง หรือความคิดเป็นกลไก (mechanism) มีเหตุผลแต่ขาดสุนทรียศาสตร์ ซึ่งความสัมพันธ์ระหว่างเพศหญิง ในฐานะ เพศแม่ ผู้ให้ เกื้อกูล ถูกถ่ายทอดผ่านวัฒนธรรมความเชื่อทางอาหารที่หล่อเลี้ยงชีวิตของครอบครัว จะเป็นแนวทางในการลดความรุนแรงทางทัศนคติของเพศชายให้เกิดความสมดุลในการกำหนดกฎเกณฑ์และนโยบายด้านสิ่งแวดล้อมได้ ดังนั้นแนวคิด “สตรีนิเวศนิยม” ถูกนำเสนอด้วยขบวนการเคลื่อนไหวด้านสันติภาพของนักสตรีนิยมและนักนิเวศวิทยา มุ่งเน้นและท้าทายความสัมพันธ์ เชิงอำนาจระหว่างหญิงชาย และความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างโลกวิทยาศาสตร์กับโลกธรรมชาติ สตรีนิเวศนิยมถูกใช้เป็นเครื่องมือ การวิเคราะห้ของสตรีนิยมเข้าไปในการต่อสู้เพื่อความเป็นธรรมทางสังคมกับสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะในประเทศสหรัฐอเมริกา¹¹

⁹ Cynthia Garrity-Bond, “Ecofeminist Epistemology in Vandana Shiva’s The Feminine Principle of Prakriti and Ivone Gebara’s Trinitarian Cosmology,” *Feminist Theology* 2018(26, 2), 185-194.

¹⁰ Encyclopedia Britannica (2019), *Prakriti*, visited 16 June 2018, (<https://www.britannica.com/topic/prakriti>)

¹¹ Rachel Carson, *Silent Spring*, (Cambridge: Riverside Press: 1962) 10-15.

ในกลุ่มปรัชญาตะวันตก สตรีนิเวศนิยม ยุคเริ่มต้นจะอิงอาศัยฐานของความคิดเรื่องปรัชญาตะวันตกตามแนวคิด “คู่ตรงข้าม ของหญิงและชาย” และ “ทัศนะเกี่ยวกับความใกล้ชิดของผู้หญิงและธรรมชาติ” (ซึ่งแตกต่างกับทางตะวันออกเมื่อกล่าวถึงการยกย่องเชิดชูคุณค่าของเพศหญิง) สังเกตได้จาก อริสโตเติล ที่กล่าวว่าธรรมชาติได้แบ่งแยกหญิงชายออกจากกันตามบทบาทหน้าที่ ผู้ชายเหนือกว่า และเป็นผู้ปกครอง ส่วนผู้หญิงต่ำกว่าและเป็นผู้ถูกปกครอง ผู้หญิงที่เป็นภริยามีหน้าที่ในการให้กำเนิดและช่วยจัดการสิ่งจำเป็น ในการดำรงชีวิต เพศหญิงเปรียบดังทรัพย์สินของนายหรือสามี ปรากฏในมหากาพย์ โอดีซีสส์ Odyssey ของโฮเมอร์ ที่บรรยายถึง การกลับบ้านของโอดีซีสส์และความเหลือล้ำทางเพศ¹² โดยแนวคิดทางปรัชญาตะวันตกนั้น กล่าวว่า บทบาทหน้าที่ตามธรรมชาติของชายหญิงมีความแตกต่างกันซึ่งเป็นสิ่งที่มีมาก่อนการเกิดขึ้นของระบบเหตุผล ในขณะที่วัฒนธรรม (ชายเป็นใหญ่) หมายถึง การแปรเปลี่ยนหรือควบคุมกฎเกณฑ์ตามธรรมชาตินี้ผ่านการใช้เหตุผลและภาษา การเชื่อมโยงกับธรรมชาติทำให้ผู้หญิงถูกลดคุณค่าเพราะเป็นเพียงวัตถุในการให้กำเนิดนั้น สังคมเป็นผู้สร้างขึ้นเอง สังคมให้คุณค่ากับวัฒนธรรมความเหมือนและแตกต่างระหว่างเพศผ่านกระบวนการขัดเกลาทางสถาบันต่างๆ สังคมจึงเป็นผู้สร้างความเป็นผู้หญิงหรือความเป็นชาย¹³ และได้พัฒนาขึ้นจนกลายเป็นแนวความคิดสตรีนิเวศนิยมโดยแบ่งเป็นหลายแขนงแนวคิด¹⁴

โดยหลักแล้ว แนวคิดสตรีนิยมเชิงนิเวศเป็นแนวคิดของสตรีผู้พยายามปกป้องโลกธรรมชาติ เพราะธรรมชาติเปรียบดัง “แม่” ที่ให้กำเนิดสรรพชีวิตทั้งมวล แนวคิดนี้มอบบทบาทนี้แก่นมนุษย์เพศหญิง โดยมุ่งตอบโต้ว่าทฤษฎีที่อยู่บนพื้นฐานการให้คุณค่าแก่เพศชายนั้นเป็นผู้กำหนดวิธีการในการกระทำต่อธรรมชาติ ด้วยเหตุนี้ มนุษย์ไม่ว่าจะเป็นชายหรือหญิงควรมีความเท่าเทียมใน

¹² Laurel Fulkerson, “Epic Ways of Killing a Woman: Gender and Transgression in “Odyssey” 22.465-72” *the Classical Journal*, 2002(97,4) 335-350.

¹³ ทัดจันทร์ เกตุสิงห์สร้อย, “การวิเคราะห์สถานภาพและบทบาทแม่ในนวนิยาย ลับแล, แก่งคอย,” การค้นคว้าอิสระ คณะอักษรศาสตร์มหาบัณฑิตมหาวิทยาลัยศิลปากร, (2554) หน้า 16.

¹⁴ ราณี หัสสรังสี, สตรีนิเวศนิยม (Ecofeminism) กับความเคลื่อนไหวในสังคมไทย, (กรุงเทพฯ: บริษัท นวัตกรรม จำกัด, 2561).

การบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติ แนวคิดสตรีนิยมเชิงนิเวศก่อให้เกิดความเคลื่อนไหวทางสังคมที่ต้องดำเนินไปบนพื้นฐานความเสมอภาคเท่าเทียม โดยนักสตรีนิยมเชิงนิเวศเชื่อว่าเพศหญิงนั้นเป็นเพศที่เหมาะสมต่อบทบาทนี้ เพราะเพศหญิงมีอำนาจโดยกำเนิดเป็นผู้ให้ สามารถให้กำเนิดทารกได้ทั้งเพศชายและหญิง เพศหญิงสามารถเปลี่ยนน้ำเป็นน้ำนมเพื่อเลี้ยงดูทารกได้¹⁵ ดังนั้น สตรีจึงมีความเป็นมารดาผู้โอบอุ้มเลี้ยงดูสรรพสิ่ง บนโลกนี้ได้ เป็นสิทธิตามธรรมชาติของเพศหญิง

นักเคลื่อนไหวแนวสตรีนิยมเชิงนิเวศแสดงจุดยืนถึงความชอบธรรมตามธรรมชาตินี้อย่างชัดเจน โดยมองว่าศักยภาพเหล่านี้จะมีขึ้นได้ต่อเมื่อผู้หญิงต้องได้รับการศึกษาความรู้ที่สูงขึ้นด้วย (นิเวศวิทยา ธรรมชาติวิทยา) และประกอบกับความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมประเพณี อนึ่งการเชื่อมโยงผู้หญิงเข้ากับธรรมชาติผ่านทางพิธีกรรมในการบูชาพระแม่เจ้า ซึ่งการเคารพตัวแทนทางธรรมชาติในรูปสตรีเพศเหล่านี้ ได้แก่ แม่ธรณี แม่น้ำ แม่โพสพ ที่มองว่าธรรมชาติเปรียบเสมือนแม่และเป็นที่มาของพลังอำนาจและแรงบันดาลใจอันยิ่งใหญ่ จากการศึกษาทางด้านมานุษยวิทยา สามารถสนับสนุนได้ว่า ความเป็นหญิง (Femininity) และความเป็นชาย (Masculinity) ของคนท้องถิ่นในอุษาคเนย์ โดยเฉพาะคนไทยในหนังสือ *The Golden Peninsula : Culture and Adaptation in Mainland Southeast Asia*¹⁶ กล่าวว่าคนท้องถิ่นเชื่อว่าคุณสมบัติของความเป็นแม่ เป็นคุณสมบัติเฉพาะของเพศหญิงทุกคน โดยภาพลักษณ์ของผู้หญิงเชื่อมโยงกับแผ่นดิน เช่น พระแม่โพสพเชื่อมโยงกับเรื่องข้าว พระแม่ธรณีซึ่งเกี่ยวข้องกับผืนแผ่นดิน ในขณะที่เดียวกันก็มีความเชื่อว่าการมีอำนาจและพลังความเข้มแข็งต่างๆ เป็นคุณสมบัติจำเป็นสำหรับผู้ชายในขณะที่พื้นดินและข้าวแสดงออกถึงการมีคุณสมบัติหล่อเลี้ยงชีวิตผู้คน ซึ่งคติความเชื่อนี้สอดคล้องกับความเชื่อทางลัทธิศาสนาแบบ ผี-พุทธ

¹⁵ วรมาศ ธัญภัทรกุล, “ผู้หญิง ธรรมชาติ และการหายไปของ “แม่” กับมุมมองสตรีนิยมสายนิเวศในนวนิยายเรื่อง Solar Storm ของลินดา โฮแกน,” *วารสารมนุษยศาสตร์*, 2561(25,1) หน้า 79-103.

¹⁶ Charles F. Keyes, *the Golden Peninsula: Culture and Adaptation in Mainland Southeast Asia*, (Honolulu: University of Hawaii Press, 1994).

อาจกล่าวได้ว่าในชุมชนท้องถิ่นของประเทศไทยนั้น ระบบความคิดคติความเชื่อประเพณีนี้มีอิทธิพลต่อสภาพเศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรมและพัฒนาการทางสังคมที่มีจุดเกาะเกี่ยวรวมกันคือเป็นระบบคิดที่แสดงถึงการตระหนักรู้ในความยิ่งใหญ่ของธรรมชาติ การนอบน้อมและการเคารพในธรรมชาติ อันเป็นระบบคิดพื้นฐานของจิตสำนึกเชิงนิเวศที่มีลักษณะสอดคล้องกับคตินิยมนิเวศเป็นศูนย์กลาง มีความสอดคล้องกับชุมชนเป้าหมายในงานวิจัยนี้ นั่นคือ ชุมชนไทลื้อและสังคมล้านนา

บทบาทของเพศหญิงต่อธรรมชาติในล้านนา อย่างที่กล่าวข้างต้นวัฒนธรรมเพศแม่ (มารดาภาพ) ยังคงมีอิทธิพลในคติความเชื่อ ตามแบบวัฒนธรรมตะวันออก ซึ่งหากเป็นเทียบกับปรัชญาความเชื่อตะวันตกเกี่ยวกับทวิลักษณ์ (คู่ชายหญิง) แนวคิด “อทวิลักษณ์” หมายถึงการรวมกัน ไม่แบ่งแยกชัดเจน หรืออาจเรียกได้ว่า “บูรณการณ์” นั้นเอง (Holism) ปิยะมาศชี้ว่าลักษณะ “อทวิลักษณ์” ของสตรีล้านนาสามารถเป็นจุดแข็งของสตรีนิยมเชิงนิเวศได้ เพราะสตรีนิยมที่ปรากฏในความเชื่อล้านนา แบ่งออกเป็น 2 ชั้น คือ ชั้นผู้เป็นนายและ “ชั้นผู้เป็นอื่น” ซึ่งมีได้แบ่งแยกสูง-ต่ำ นาย/บ่าวอย่างชัดเจน แต่เป็นการแบ่งแยกหน้าที่ความรับผิดชอบที่เสมอกันไป โดยมนุษย์เพศชายจะถูกจัดอยู่ในชั้นผู้เป็นนายอันมีลักษณะเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์มีเหตุผล แข็งแรง ในขณะที่มนุษย์เพศหญิงจะถูกจัดอยู่ในชั้นผู้เป็นอื่น ถึงแม้การกดขี่ระหว่างชายหญิงล้านนา จะมีอยู่ก็ตาม แต่เพศหญิงในสังคมล้านนามีบทบาทหน้าที่สำคัญของตนเองโดยเฉพาะเช่นเดียวกับชาย เช่น เพศหญิงล้านนาได้ถูกกำหนด ให้มีอำนาจในบ้านเรือน ดำรงความศักดิ์สิทธิ์เป็นผู้ประกอบพิธีกรรมสำคัญ และเป็นผู้สืบสายตระกูลสืบบรรพบุรุษเทียบเท่าเพศชาย หรือที่เรียกว่า “ผีปู่ย่า” โดยทั้งคู่แสดงอำนาจผ่านกฎเกณฑ์ทางวัฒนธรรม หรือ กฎจารีตประเพณี ที่ถูกเรียกว่า “ขิดล้านนา” อันเป็นข้อห้ามปรามที่กำกับด้วยอำนาจศักดิ์สิทธิ์ทางจารีตธรรมเพื่อใช้ควบคุมให้สมาชิกในครอบครัวหรือชุมชนต้องปฏิบัติตามจึงจะเกิดผลดี หากไม่ปฏิบัติตาม ก็จะทำให้เกิดผลร้าย¹⁷ โดยทั้งนี้ ปิยะมาศได้อธิบายไว้อย่างสนใจ กล่าวคือ ความเชื่อเกี่ยวกับสตรีในล้านนา ที่แสดงออกในแนวคิดเรื่องผู้หญิงเป็น

¹⁷ ปิยะมาศ ใจฝู, “แนวคิดอทวิลักษณ์ของสตรีนิยมเชิงนิเวศในล้านนา,” วารสารปณิธาน 2560(13, 2) หน้า 42-57.

ใหญ่นั้น มาจากความเชื่อที่ว่าผู้หญิงมีลักษณะที่อ่อนน้อมต่อธรรมชาติ ดังนั้น ผู้หญิงจึงได้รับบทบาทสำคัญในการประกอบพิธีกรรมที่สอดคล้องกับธรรมชาติ ซึ่งลักษณะเช่นนี้ คือ “ความศักดิ์สิทธิ์ของเพศหญิง” ผู้หญิงล้านนาไม่เพียงแต่ทำหน้าที่ภายในบ้านเท่านั้น แต่ยังมีบทบาทในการรักษาความสัมพันธ์ของคนในชุมชนและสิ่งเหนือธรรมชาติผ่านพิธีกรรมทางสาธารณะและได้รับความชอบธรรมทางสังคมให้เป็นผู้นำ โดยในมิติทางสังคมนี้ รูปแบบการบูชาผีบรรพบุรุษหรือ “ผีปู่ย่า” สามารถดำเนินการโดยผู้หญิงก็ได้ ผู้หญิงล้านนาจึงมีลักษณะของความเป็นเพศที่ศักดิ์สิทธิ์ เป็นผู้ดำเนินพิธีกรรมและใช้ข้อห้ามปรามตามกฎหมายจารีตประเพณี (ชีวิต) เป็นอำนาจกำกับพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์

โดยสรุปบทบาทของสตรีเพศในล้านนา กำหนดบทบาทเพศหญิงให้มีความสำคัญในสังคมเทียบเท่าชาย ซึ่งโดดเด่นเฉพาะตัว มีบทบาทหน้าที่เชิงสาธารณะ เป็นที่ยกย่องยอมรับนับหน้าถือตาในฐานะผู้นำทางจิตวิญญาณ ซึ่งมีศักยภาพในการใช้อำนาจกำกับการผ่านทางคำพยากรณ์ การสาปแช่ง และกฎจารีตประเพณี ในรูปแบบ “ชีวิตล้านนา” อันเป็นการให้เพศหญิงมีอำนาจศักดิ์สิทธิ์ในการเป็นผู้ที่ควบคุมกฎต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนในการอยู่อาศัย สังคมล้านนาดังเดิมจึงมองว่าเพศหญิงสูงส่ง สามารถติดต่อเชื่อมโยงกับอำนาจศักดิ์สิทธิ์ตามธรรมชาติ มิใช่เพียงวัตถุแต่อยู่ในฐานะที่สูงกว่าวัตถุ ซึ่งคุณค่าทางจิตวิญญาณเช่นนี้จะเป็นคุณลักษณะที่ทำให้มนุษย์ไม่เอาเปรียบธรรมชาติ แบบ “อหิวาธิลักษณะ” ด้วยเหตุนี้การเชิดชูวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับความศักดิ์สิทธิ์ของธรรมชาติผ่านบทบาทของเพศหญิงจึงเป็นพลังเชิงสังคมล้านนาที่สามารถสนับสนุนแนวทางสตรีนิยมเชิงนิเวศได้ ด้วยการสร้างตัวตนของมนุษย์โดยให้ทั้งสองเพศมีบทบาทหน้าที่สำคัญแตกต่างกันแต่สอดคล้องกันอย่างบูรณาการ เพื่อให้ผู้หญิงและผู้ชายเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมที่สัมพันธ์ต่อโลกธรรมชาติ ดังนั้นความเป็นมาตราภาพจึงทำให้มนุษย์กลมกลืนกับธรรมชาติ ยึดโยงธรรมชาติเป็นแกนแท้ ปฏิเสธแนวคิดมนุษย์เป็นศูนย์กลาง และชายเท่านั้นเป็นผู้ปกครอง จุดเด่นนี้จึงเป็นพลังดั้งเดิมทางวัฒนธรรมของสตรีนิยมเชิงนิเวศ

สตรีนิยมเชิงนิเวศสอดคล้องกับวิถีชีวิตและอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของไทยลื้ออย่างมีนัยยะสำคัญ ไทยลื้อเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ปรากฏอยู่บริเวณพื้นที่มณฑลยูนนาน

ของประเทศจีน หรือ ที่เรียกว่า “แคว้นสิบสองปันนา” แต่อพยพย้ายถิ่นมาตามแม่น้ำโขงตั้งแต่ประเทศจีน ลาวและไทย เพราะภัยสงคราม จากการศึกษาระบบภาษาไทยลื้อ นักวิชาการสามารถจัดกลุ่มได้ 5 กลุ่มภาษา โดยอาจกล่าวได้ว่า ไทยลื้อ (พะเยา) เป็นลื้อกลุ่มเมือง “ล้า” กระจายตัวอยู่ในประเทศไทยในจังหวัดพะเยา อำเภอยางมาว น เชียงคำ จนถึง อำเภอสองแคว ท่าวังผา จังหวัดน่าน โดยภาษาที่สนทนา เป็นสำเนียงคำเมืองล้านนาปนลาว โดยทั่วไปชาวไทยลื้อนับถือพุทธศาสนา ผสมผสานกับความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ผีปู่ผีย่า ซึ่งเป็นความเชื่อดั้งเดิมของผู้คนในถิ่นเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก่อนการมาถึงของพุทธศาสนา ปรากฏตามประเพณีพิธีกรรมสำคัญในท้องถิ่นทั้งพุทธศาสนาและการเลี้ยงผี

จากการวิจัยพบว่า ชุมชนชาวไทยลื้อมีสัมพันธ์กับแหล่งน้ำนั้นเป็นเพราะกิจกรรมทางเกษตรเป็นกิจกรรมหลักในการดำรงชีพ แต่เดิมชาวไทยลื้อนิยมสร้างบ้านเรือนอยู่บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำของเมืองเชียงรุ่ง และแม่น้ำโขง ในวัฒนธรรมไทยลื้อ เพศชายเป็นผู้จัดการงานนอกบ้าน ประกอบอาชีพทางการเกษตร ปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ ส่วนเพศหญิงเป็นผู้จัดการงานในบ้าน เช่น การทอผ้า ซึ่งเป็นอัตลักษณ์ที่สำคัญของชุมชนไทยลื้อ (พะเยา)

วัฒนธรรมทางอาหารของไทยลื้อเป็นอาหารพื้นบ้านพึ่งพิงแหล่งวัตถุดิบตามฤดูกาล เช่น การใช้ประโยชน์จากสาหร่ายไค (สาหร่ายน้ำจืดสีเขียวสกุล *Cladophora* และ *Rhizocronium*) ซึ่งพบได้ในบริเวณลำน้ำที่สะอาด บริสุทธิ์เท่านั้น โดยชุมชนไทยลื้อมักจะถนอมอาหาร โดยการนำสาหร่ายไคมาห่อหนึ่งปรุงเป็นอาหาร เรียกว่า “ห่อหนึ่งติะ” หรือ นำมาตากให้แห้งทำเป็นแผ่นและเมื่อนำสาหร่ายน้ำจืดมาปรุงอาหารก็จะนำไปคั่วในกระทะก่อนแล้วค่อยนำสาหร่ายมาต้มและปรุงรสอีกครั้ง นับได้ว่าสิ่งนี้เป็นสิ่งที่แสดงถึงอัตลักษณ์ด้านวัฒนธรรมอาหารของไทยลื้อ โดยมีเพศหญิงเป็นผู้ปรุงอาหาร

ไม้ซ้อกับวัฒนธรรมไทยลื้อ ชุมชนไทยลื้อนิยมใช้ไม้ซ้อมาสร้างสรรค์เชิงสถาปัตยกรรมทางศาสนา เนื่องด้วยไทยลื้อส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ วัดจึงเป็นศูนย์รวมจิตใจของชุมชนและคนในชุมชน งานพิธีสำคัญๆจึงเกิดขึ้นที่วัด โครงสร้างวิหารที่สำคัญทำจากไม้ซ้อ ดังปรากฏที่วัดท่าฟ้าใต้ อ.เชียงม่วน เห็นได้จากข้อฟ้าวิหาร อีกทั้งประตูทางเข้าก็แกะสลักตกแต่งด้วยไม้ซ้อเป็นรูปนกยูง

อันถือเป็นนกกตค์ดีสิทธิ์ของไทลื้อ พะเยา¹⁸ และ “พระเจ้าไม้ซ้อ” ช่างไทลื้อนิยม นำไม้จากต้นซ้อมาแกะสลัก ปรากฏตามวัดไทลื้อ ได้แก่ วัดลำ อ.เชียงคำ¹⁹ และ วัดท่าฟ้าใต้ อำเภอเชียงม่วน ดังนั้นการใช้ประโยชน์จากไม้ซ้อและดอกซ้อจึง สามารถพบเห็นได้ในประเพณีที่เกี่ยวข้องกับศาสนาอยู่หลายประเพณี เช่น ประเพณีสงกรานต์ ประเพณีตานก๋วยสลาก

ความเชื่อที่เป็นประโยชน์กับการอนุรักษ์ฯ มีความสำคัญอย่างยิ่ง นั้นเพราะ ความเชื่อมีพลังโดยปราศจากข้อสงสัย การใช้ประโยชน์จากความเชื่ออย่าง ถูกต้องสามารถสร้างพลังอนุรักษ์ที่เข้มแข็งได้ ชาวไทลื้อมีวัฒนธรรมความเชื่อ พุทธ-ผี สอดคล้องกัน โดยจะยึดมั่นในพระพุทธศาสนาและนับถือนิยายเถรวาท และบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ผีบรรพบุรุษ จะเห็นได้จากการแสดงออกทางพิธีกรรมและ ความเชื่อทางวัฒนธรรม เช่น การนับถือ “ผีเจ้าเมือง” เพื่อเสริมคลปกป้อง รักษาบ้านเมือง หรือ “ผีบ้านผีเรือน” ที่คอยปกป้องรักษาลูกหลานภายในบ้าน หรือ “ผีเตาไฟและผีหม้อน้ำ” จะทำหน้าที่คอยดูแลรักษาบ้านเรือนและทำหน้าที่ ตรวจตราสิ่งชั่วร้ายที่เกิดขึ้นกับคนในครอบครัว โดยความรู้ความเชื่อเหล่านี้ถูก ส่งผ่านรุ่นต่อรุ่น ผ่านกระบวนการในรูปแบบพิธีกรรมที่มีสตรีเพศเป็นผู้ทรง สตรี ไทลื้อจึงมีหน้าที่ในการสืบทอดหรือบวงสรวงเท่านั้น และมักจะสืบทางสายโลหิต แต่อย่างไรก็ตามการบูชาผีบ้านผีเรือนของไทลื้อนั้นจะนับถือแตกต่างกันไปตาม ชุมชน นอกจากนี้ยังการนับถือ “ผีครู” ซึ่งเป็นสิ่งที่คอยยึดเหนี่ยวจิตใจให้กับลูก ศิษย์หรือผู้เรียนคาถาเวทมนต์ และรวมไปถึงการนับถือ “ผีก๊ะผีท่า” ซึ่งจะคอย ช่วยเหลือเมื่อเจ็บไข้ ได้ป่วย ด้วยเหตุนี้จึงทำให้วัฒนธรรมความเชื่อมีความ เข้มแข็ง (พระราชปริยัติ และ พระสุธีธรรมานววัตร, 2560) หรือ ผีย่าหม้อน้ำ สตรีผู้รักษาโรค ถือได้ว่าเป็นตัวอย่างที่สำคัญ (นามวงศ์, 2561)

¹⁸ ธิติ ไวกวี, “การบริหารจัดการสัตว์ป่าด้วยหลักพันธสัญญาเชิงนิเวศ” รวมเล่มคัดย่อ การ ประชุมทางวิชาการพะเยาวิศิษฐ์ครั้งที่ 6 “ศิลปวัฒนธรรมวิจัยเพื่อประเทศไทย 4.0” วันที่ 26-27 มกราคม 2560 ณ หอประชุมพญาางเมือง มหาวิทยาลัยพะเยา, กองบริหาร งานวิจัยและประกันคุณภาพการศึกษา มหาวิทยาลัยพะเยา, 2560, 1674-1689.

¹⁹ สยามรัฐออนไลน์, (2562), **สุดอัศจรรย์พระเจ้าไม้ซ้อ พระพุทธรูปศิลปะไทลื้อ แกะสลัก ด้วยไม้ซ้อ อายุเกือบ 300 ปี, สืบค้นเมื่อ 22 เมษายน 2562, จาก** (<https://siamrath.co.th/n/52737>).

ความพยายามในการปกป้องคุ้มครอง นิเวศวัฒนธรรม ที่คำนึงถึงพลังสตรีในการปกป้อง พื้นฟู และอนุรักษ์ทรัพยากรชีวภาพ และองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติในพื้นที่ของตนเอง ตามบริบทของชุมชนจำเป็นต้องพิจารณาหามาตรการทางกฎหมายที่เหมาะสม กฎหมายทั้งสองกลุ่มอย่างที่กำลังมาแล้วนัน ทั้งกลุ่มทรัพยากรชีวภาพ และ กลุ่มกฎหมายด้านวัฒนธรรมต่างๆ มีจุดด้อยและจุดเด่นในการใช้มาตรการทางกฎหมายเพื่อคุ้มครอง สินค้าเชิงวัฒนธรรมในการทำขนมดอกซ้อของชุมชนไทลื้อ (พะเยา) ด้วยเหตุนี้จึงมีความจำเป็นในการศึกษารวบรวมองค์ความรู้ดังกล่าวเพื่ออนุรักษ์ชนิดพันธุ์ไม้และพันธุ์คุณค่าทางวัฒนธรรมด้านถือเป็น “แนวปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติ” อันอาจส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและก่อให้เกิดรายได้ชุมชน ผลิตภัณฑ์ชุมชน รวมทั้งอาจสามารถขึ้นทะเบียนเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม หรือจดทะเบียนเครื่องหมายการค้า หรือสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ต่อไป

3.1 อภิปรายผล

การใช้เครื่องมือทางกฎหมายเท่าที่มีอยู่และเหมาะสมเพื่อฟื้นฟูอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ทรัพยากรชีวภาพของชุมชนในอย่างยั่งยืน สามารถแบ่งได้เป็น กลุ่มกฎหมายทรัพยากรธรรมชาติ กลุ่มกฎหมายวัฒนธรรม และกลุ่มกฎหมายทรัพยากรชีวภาพ

3.1.1 กลุ่มกฎหมายทรัพยากรธรรมชาติ

อนุสัญญาความหลากหลายทางชีวภาพ พ.ศ. 2535 โดยประเทศไทยให้สัตยาบันเป็นภาคีตามอนุสัญญาฯ เมื่อวันที่ 31 ตุลาคม 2546 ซึ่งมีผลใช้บังคับนับตั้งแต่วันที่ 29 มกราคม 2547 เป็นต้นไป ซึ่งมีวัตถุประสงค์หลักด้วยกัน 3 ด้าน คือ 1) อนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ (2) การใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน (3) แบ่งปันผลประโยชน์อย่างเท่าเทียม โดยปัจจุบันเป็นการติดตามการดำเนินการตาม Aichi Biodiversity Targets ซึ่งกำลังจะถึงกำหนดเป้าหมายในปี พ.ศ. 2563 (ค.ศ. 2020) นี้²⁰ ตามข้อกำหนดดังกล่าวเป้าหมายกลยุทธ์ที่ E มุ่งเป้าประสงค์ให้ประเทศภาคีสมาชิกดำเนินการเรื่อง “เพิ่มประสิทธิภาพการดำเนินงานผ่านการวางแผนแบบมีส่วนร่วมการจัดการความรู้และการเสริมสร้าง

²⁰ CBD, (2019), Aichi Biodiversity Targets, visited 2 June 2018 (<https://www.cbd.int/sp/targets>).

ศั ก ย า พ ” (Strategic Goal E: Enhance implementation through participatory planning, knowledge management and capacity building) ซึ่งหนึ่งในนั้นคือเป้าหมายที่ 18 กำหนดว่า ภายในปี 2563 ความรู้ดั้งเดิม นวัตกรรมและการปฏิบัติของชุมชนพื้นเมืองและท้องถิ่น ที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์และการใช้ความหลากหลายทางชีวภาพอย่างยั่งยืนและการใช้ทรัพยากรชีวภาพตามจารีตประเพณีท้องถิ่น ได้รับการเคารพภายใต้กฎหมายของประเทศ และพันธกรณีระหว่างประเทศที่เกี่ยวข้อง ในการดำเนินการตามอนุสัญญาโดยมีส่วนร่วมอย่างเต็มที่และมีประสิทธิภาพของชุมชนพื้นเมืองและท้องถิ่นในทุก ระดับที่เกี่ยวข้อง²¹ ด้วยเหตุนี้จึงเป็นหน้าที่ของประเทศภาคีในการพยายามดำเนินการเพื่อให้บรรลุถึงเป้าหมายตามอนุสัญญา

โดยในกลุ่มกฎหมายภายในประเทศที่มีอยู่ปัจจุบันจะกระจายไปตามหน่วยงานต่างๆ เช่น กลุ่มกฎหมายป่าไม้ กลุ่มกฎหมายแผน แพทย์ไทยและสมุนไพรไทย ซึ่งกลุ่มกฎหมายทั้งสองประเภทนี้เปิดโอกาสให้ เอกชนและนักวิจัยเข้าใช้พื้นที่อนุรักษ์ของรัฐตามกฎหมายอุทยานแห่งชาติทั้ง ทางบกและทางทะเล เพื่อแสวงหาทรัพยากรชีวภาพเพื่อประโยชน์ทางวิชาการ และต่อ ยอดเชิงพาณิชย์ ซึ่งในกลุ่มกฎหมายประเภทนี้ไม่ครอบคลุมถึงการ ค้ำครองปกป้องการใช้ประโยชน์จากองค์ความรู้ทางภูมิปัญญาท้องถิ่นได้ เป็น เหตุให้ไม่ก่อให้เกิดการแบ่งปันผลประโยชน์อย่างเท่าเทียมต่อชุมชนเจ้าของภูมิ ปัญญาที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรชีวภาพ

3.1.2 กลุ่มกฎหมายวัฒนธรรม

ด้วยเหตุนี้ อนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกทาง วัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ พ.ศ. 2546 (Convention for the Safeguarding of the Intangible cultural Heritage 2003) จึงอาจเป็นอีกทางเลือกหนึ่ง ที่ เหมาะสมก็เป็นได้ กฎหมายภายในประเทศไทยในกลุ่มวัฒนธรรมที่สำคัญ ได้แก่ พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม พ.ศ. 2559 ได้ ให้ความสำคัญของมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ Intangible cultural Heritage ในฐานะที่เป็นบ่อเกิดของความหลากหลายทางวัฒนธรรมของ

²¹ Ibid.

มนุษยชาติและเป็นหลักประกันต่อการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยพิจารณาถึงการพึ่งพากันและกันอย่างลึกซึ้งระหว่างมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้/จับต้องได้และมรดกทางธรรมชาติ อาจกล่าวได้ว่า สิ่งต่างๆ เหล่านี้เป็นความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งก่อสร้างองค์ความรู้ และวัฒนธรรมชาติ อันเป็นที่มาของวัฒนธรรมของมนุษยชาติ ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันว่าคุณค่าทางวัฒนธรรมอันเป็นองค์ความรู้ที่กำลังถูกคุกคามโดยการเปลี่ยนแปลงตามพลวัตของโลกาวิวัฒน์ ซึ่งอาจทำให้องค์ความรู้ดั้งเดิมต่างๆ นั้นได้สูญหายไป ดังนั้น จึงเป็นเจตนารมณ์สากลในการปกป้องสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (องค์ความรู้แขนงต่างๆ ที่ถ่ายทอดกันสืบต่อมาโดยไม่เปลี่ยนแปลงสภาพ ไปจากเดิมมากนัก) เหล่านี้เพื่อมนุษยชาติ

“มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม” ได้ถูกอธิบายว่า การปฏิบัติ การแสดงออก ความรู้ ทักษะ ตลอดจนเครื่องมือ วัตถุ สิ่งประดิษฐ์ และพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับสิ่งเหล่านั้น ซึ่งชุมชน กลุ่มชน หรือในบางกรณีปัจเจกบุคคลยอมรับว่า เป็นส่วนหนึ่งของมรดกทางวัฒนธรรมของตน มรดกภูมิปัญญา ทางวัฒนธรรมซึ่งถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่งนี้เป็นสิ่งซึ่งชุมชนและกลุ่มชนสร้างขึ้นมา อย่างสม่ำเสมอ เพื่อตอบสนองต่อสภาพแวดล้อมของตน เป็นปฏิสัมพันธ์ของพวกเขาที่มีต่อธรรมชาติและประวัติศาสตร์ของตน และทำให้คนเหล่านั้นเกิดความภูมิใจในตัวตนและความรู้สึกสืบเนื่องก่อให้เกิดความเคารพต่อความหลากหลายทางวัฒนธรรมและการคิดสร้างสรรค์ของมนุษย์²²

ประเทศไทยได้อนุวัติการ²³ หลักการดังกล่าวตามอนุสัญญา ฯ และนำมาตราเป็นพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม พ.ศ. 2559 โดยกฎหมายนี้ได้กำหนดนิยามความไว้ตามมาตรา 3 “มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม หมายความว่า ความรู้ การแสดงออก การประเพณีปฏิบัติหรือทักษะ ทางวัฒนธรรมที่แสดงออกผ่านบุคคล เครื่องมือ หรือ

²² ICH, (2019), ความหมายของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม, สืบค้นเมื่อ 22 เมษายน 2562, จาก (<http://ich.culture.go.th/index.php/th/ich/meaning>).

²³ ETDA, (2019), อนุวัติการ, สืบค้นเมื่อ 22 เมษายน 2562, จาก (<https://www.etda.or.th/terminology-detail/1211.html>).

วัตถุ ซึ่งบุคคล กลุ่มบุคคลหรือชุมชนยอมรับและรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกัน และมีการสืบทอดกันมาจากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่ง โดยอาจมีการปรับเปลี่ยนเพื่อตอบสนองต่อสภาพแวดล้อมของตน” โดยแบ่งลักษณะออกเป็น 7 ประเภท²⁴ ซึ่งตามมาตรา 4 (4) ได้ถือว่า ความรู้และการปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล จัดเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมลักษณะหนึ่ง ด้วยเหตุนี้ องค์ความรู้ที่เกี่ยวกับธรรมชาติ การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนหรือกลุ่มใดที่สามารถแสดงออกมาและดำรงรักษาสืบทอดกันมาเกินกว่าระยะเวลาประมาณหนึ่งชั่วอายุคน (เกินกว่า 20 ปี) โดยมีการยอมรับเป็นเจ้าของร่วมกัน มีการสืบทอดกันมาจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง ถือว่าเป็นคุณค่าทางวัฒนธรรมตามอำนาจของกฎหมายนี้

อย่างไรก็ตามประเด็นที่สำคัญที่ต้องวิเคราะห์ คือ ภูมิปัญญาในการทำขนมดอกซ้อของไทลื้อ (พะเยา) มีลักษณะเป็น “วัฒนธรรมร่วม” หรือไม่ โดยหลักแล้วหากวัฒนธรรมใดจะเป็น “ทรัพย์สินร่วม” กันนั้น ผู้ใช้ประโยชน์จากวัฒนธรรมนั้นต้องเข้าใจในบริบทเนื้อหาถูกต้องตรงกัน 100% ซึ่งจากการวิจัยพบว่า กลุ่มไทลื้อเชียงคำไม่เคยเห็นคนในครอบครัวทำขนมดอกซ้อ ถึงร้อยละ 66 อีกทั้งพบว่ากลุ่มตัวอย่างไทลื้ออำเภอเชียงคำไม่เคยเห็นต้นซ้อถึงร้อยละ 52% และมีเพียง 2% ที่เคยปลูกต้นซ้อ อีกทั้งจากข้อคำถามตอนที่ 3 แบบสอบถามเกี่ยวกับขนมดอกซ้อที่สัมพันธ์กับหลักการทรัพย์สินทางปัญญาสรุปได้ว่า กลุ่มเป้าหมายทั้งสามอำเภอมีความรู้และกรรมวิธีในการทำขนมดอกซ้อที่แตกต่างกัน ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าเป็นสูตรเฉพาะกลุ่ม มิใช่ตำรับมาตรฐานเดียวกัน ดังนั้นจากผลวิจัยจึงสามารถสรุปได้ว่า ขนมดอกซ้อ เป็นงานสร้างสรรค์เฉพาะกลุ่มไทลื้อ ในจังหวัด โดยเฉพาะอำเภอเชียงม่วน บ้านท่าฟ้าเหนือ และอำเภอกู่ช้าง บ้านสถาน เท่านั้น มิได้เป็นวัฒนธรรมร่วมของไทลื้อแต่ประการใด

3.1.3 กลุ่มกฎหมายทรัพย์สินทางปัญญา

แต่อย่างไรก็ตาม ขนมดอกซ้อ เป็นงานสร้างสรรค์ ซึ่งกลุ่มกฎหมายที่เกี่ยวข้อง คือ กฎหมายทรัพย์สินทางปัญญา (Intellectual Properties) ได้แก่ กฎหมายเครื่องหมายการค้าและกฎหมายสิ่งบ่งชี้ทาง

²⁴ มาตรา 4 พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม พ.ศ. 2559.

ภูมิศาสตร์ โดยเจตนารมณ์หลักการของกฎหมายกลุ่มนี้ มุ่งเน้นการคุ้มครองความเป็นเจ้าของของผู้สร้างสรรค์ เพื่อผลประโยชน์เชิงพาณิชย์และอุตสาหกรรม ซึ่งสิทธิทางกฎหมายในทรัพย์สินทางปัญญานั้น เป็นสิทธิเฉพาะตัวของผู้สร้างสรรค์ ตามกระบวนการตามกฎหมาย

กฎหมายสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์²⁵ (Geographical Indication) เป็นกฎหมายอีกลักษณะหนึ่งที่สามารถคุ้มครองผลิตภัณฑ์ทางการค้าที่มีความเฉพาะเชิงภูมิศาสตร์ ที่ตั้งอันเป็นสาระสำคัญที่ทำให้สินค้านั้นมีความโดดเด่นเป็นพิเศษเฉพาะ แตกต่างจากสินค้าในพื้นที่อื่น ๆ กฎหมายกำหนดความหมายว่า “สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ หมายความว่า ชื่อ สัญลักษณ์ หรือสิ่งอื่นใดที่ใช้เรียกหรือใช้แทนแหล่งภูมิศาสตร์และที่สามารถบ่งบอกว่าสินค้าที่เกิดจากแหล่งภูมิศาสตร์นั้น หรือมีคุณลักษณะเฉพาะของแหล่งภูมิศาสตร์” ซึ่งในงานวิจัยชิ้นนี้ไม่สามารถพิสูจน์ได้ว่า ต้นชื้อที่นำมาเป็นส่วนประกอบสำคัญในขนมดอกซ้อ มีความหอมแตกต่างจากต้นชื้อที่พบในภูมิภาคอื่น ๆ อย่างไร ซึ่งอยู่เหนือขอบเขตและงบประมาณในงานวิจัยชิ้นนี้ ถึงแม้กลุ่มตัวอย่างทั้งสามอำเภอจะมีความเข้าใจในกฎหมายนี้แล้ว แต่ยังขาดการร่วมตัวในรูปแบบวิสาหกิจที่จะผลักดันการพิสูจน์ตามกฎหมาย จึงไม่สามารถดำเนินการตามกฎหมายนี้ได้

ดังนั้น กฎหมายเครื่องหมายการค้า (Trademark) จึงเป็นกฎหมายที่เหมาะสมเท่าที่มีอยู่ในการคุ้มครองภูมิปัญญาการทำขนมดอกซ้อ เพราะว่ากฎหมายนี้มุ่งคุ้มครองสัญลักษณ์ทางการค้าของผู้ผลิตสินค้านั้น โดยเรียกว่า “ตราสินค้า” ซึ่งการคุ้มครองนี้อาจคุ้มครองทั้งหมดหรือส่วนหนึ่งของตราสินค้าก็ได้ ทั้งนี้ เพื่อแสดงว่าสินค้าที่ใช้เครื่องหมายนี้ มีเจ้าของแต่เพียงผู้เดียว โดยกฎหมายกำหนดนิยามว่า “เครื่องหมายการค้า หมายความว่า เครื่องหมายที่ใช้หรือจะใช้เป็นที่ยกย่องหรือเกี่ยวข้องกับสินค้า เพื่อแสดงว่าสินค้าที่ใช้เครื่องหมายของเจ้าของเครื่องหมายการค้านั้นแตกต่างกับสินค้าที่ใช้เครื่องหมายการค้าของบุคคลอื่น”²⁶ ซึ่งกลุ่มแม่บ้านไทลื้อสามารถดำเนินการตามกฎหมายได้ทันที

²⁵ พระราชบัญญัติคุ้มครองสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ พ.ศ. 2546.

²⁶ พระราชบัญญัติเครื่องหมายการค้า พ.ศ. 2534, ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 108/ ตอนที่ 199/ฉบับพิเศษ หน้า 7 ลงวันที่ 15 พฤศจิกายน 2534 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2559.

3.2 ข้อเสนอแนะ

ดอกซ็อมโมเดล เป็นการนำร่องขั้นต้นฟื้นฟูและการอนุรักษ์ทรัพยากรชีวภาพด้วยการมีส่วนร่วมของชุมชนผ่านเครื่องมือทางกฎหมายและวัฒนธรรม โดยบูรณาการ มุ่งเน้นการฟื้นฟู อนุรักษ์และใช้ประโยชน์จากฐานทรัพยากรชีวภาพ ผ่านการส่งเสริมคุณค่าทางนิเวศวิทยาและวัฒนธรรมการทำขนมแห่งภูมิปัญญาไทลื้อ ซึ่งความสำเร็จของโมเดลนี้ประกอบไปด้วย 5 ขั้นตอนหลักด้วยกัน คือ

3.2.1 สร้างพลังชุมชนหัวใจสีเขียวผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมทางวัฒนธรรม ซึ่งในสภาวะปัจจุบันนั้น ปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติเกินขีดจำกัด เป็นปัญหาที่พบได้ทั่วไป ซึ่งส่วนหนึ่งเกิดจากชุมชนที่อาศัยอยู่กับทรัพยากร ฯ เหล่านั้นด้วย ชุมชนท้องถิ่นต่างๆ ได้ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรชีวภาพในชุมชนเกินศักยภาพของระบบนิเวศจะฟื้นฟูได้เอง และยากที่ชุมชนจะฟื้นฟูและอนุรักษ์ทรัพยากรฯในชุมชนตนเองได้ ในงานวิจัยนี้พบว่า ชุมชนเชียงคำได้เปลี่ยนสภาพจากท้องถิ่นเป็นเมืองและการปะปนกันทางวัฒนธรรมระหว่างประชากรไทลื้อดั้งเดิมกับประชากรคนเมืองที่ย้ายเข้ามาอยู่ใหม่ เป็นเหตุสำคัญในการสูญเสียทรัพยากรฯชุมชน ซึ่งต่างกับชุมชนไทลื้อเชียงม่วนและภูซางที่มีจำนวนประชากรซึ่งเป็นกลุ่มคนดั้งเดิม เป็นกลุ่มหลักในการขับเคลื่อนการมีส่วนร่วมของชุมชนได้อย่างมีเอกภาพมากกว่า อย่างไรก็ตามในการวิจัยครั้งนี้พบว่ากลุ่มผู้สูงอายุที่อยู่ในพื้นที่เป็นกลุ่มสำคัญ ซึ่งกระบวนการมีส่วนร่วมโดยสมัครใจดังกล่าว เป็นการส่งเสริมให้ชุมชนมีส่วนในการเลือกตัวอย่างทรัพยากรชีวภาพของตนเอง และวัฒนธรรมการทำขนมโดยอาศัยทรัพยากรในชุมชน จึงถูกนำมาประยุกต์เข้าด้วยกัน ดังนั้น การพัฒนาอย่างยั่งยืนที่อาศัยมิติทางสังคม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม บนพื้นฐานทางวัฒนธรรมจึงเกิดขึ้น ในงานวิจัยครั้งนี้ แต่การพัฒนาฯในรูปแบบ Weak model ไม่สามารถใช้ได้ เพราะว่าจำนวนชนที่สามารถผลิตได้ขึ้นอยู่กับจำนวนต้นไม้ ในพื้นที่หรือสามารถซื้อหาได้ในพื้นที่อำเภอใกล้เคียง อีกทั้งชนถูกทำขึ้นเฉพาะในครัวเรือนจึงไม่สามารถพัฒนาเชิงพาณิชย์ในรูปแบบผลิตภัณฑ์หลักได้ โดยพบว่าถึงแม้กลุ่มแม่บ้านไทลื้อ อำเภอภูซาง ได้งบประมาณในการก่อสร้างสถานที่ผลิตก็ตามแต่ไม่สามารถผลิตได้เนื่องจากขาดแคลนดอกซ็อม ด้วยเหตุนี้รูปแบบการพัฒนาอย่างยั่งยืนต้องยึดหลักการในรูปแบบ Strong model

3.2.2 ส่งเสริมความรู้เชิงนิเวศวิทยา จากการวิจัยพบว่ากลุ่มตัวอย่างส่วนมากขาดองค์ความรู้ทางด้านนิเวศวิทยา จึงไม่คำนึงระบบนิเวศและความสำคัญของต้นซ้อ มากกว่าคุณค่าเชิงเศรษฐกิจและการใช้ประโยชน์โดยตรง เช่น การใช้ไม้เพื่อประโยชน์ทางศาสนาแต่ไม่ได้ปลูกคืนหรือฟื้นฟูแต่อย่างใด ดังนั้นการส่งเสริมความรู้พื้นฐานทางนิเวศวิทยาจึงเป็นองค์ประกอบที่สำคัญ โดยจากผลการวิจัย พบว่า เมื่อกลุ่มเป้าหมายได้รับความรู้ที่ถูกต้องแล้ว กลุ่มเป้าหมายมีความมุ่งหมายในการปลูกต้นซ้อเป็น 100%

3.2.3 สนับสนุนเทคโนโลยีสีเขียว งานวิจัยนี้ได้ร่วมกับคณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยาในการใช้วิธีเพาะเนื้อเยื่อ เพื่อช่วยขยายพันธุ์ต้นซ้อ จากการวิจัยพบว่า อัตราการงอกของเมล็ดต้นซ้อในธรรมชาติมีอัตราที่ต่ำ หากไม่มีการใช้วิทยาศาสตร์เข้าสนับสนุนจะไม่สามารถผลิตต้นพันธุ์เพื่อฟื้นฟูได้อย่างทั่วถึง วิธีการขยายพันธุ์โดยธรรมชาติล่าช้าและไม่ทันต่อความต้องการ ซึ่งสามารถพัฒนาต่อยอดเป็นไม้เศรษฐกิจได้

3.2.4 สนับสนุนบทบาทผู้หญิงหัวใจสีเขียวในคณะกรรมการชุมชน บทบาทหน้าที่ของสตรีที่ถือมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งในการขับเคลื่อนกระบวนการฟื้นฟูและอนุรักษ์มรดกภูมิปัญญาในการทำขนมดอกซ้อ งานวิจัยชิ้นนี้พบว่า ความเข้มแข็งของชุมชนไทลื้อ มาจากการขับเคลื่อนของกลุ่มพลังสตรีตามคติล้านนาและไทลื้อ แต่อย่างไรก็ตามการเสริมสร้างบทบาททางสตรีนิยมเชิงนิเวศยังไม่เข้มแข็งเพราะชุมชนยังคงขาดความเข้าใจในแนวคิดเชิงสตรีนิยมเชิงนิเวศ

3.2.5 ส่งเสริมบทบาทของกฎหมายในการขับเคลื่อนทางสิ่งแวดล้อม กฎหมายที่เหมาะสมที่สุด คือ กลุ่มกฎหมายทรัพย์สินทางปัญญา เพราะขนมดอกซ้อมิได้เข้าลักษณะทรัพย์สินร่วมของไทลื้อทั้งหมด เป็นแต่เพียงกลุ่มไทลื้อ (พะเยา) โดยเฉพาะเชียงม่วน ภูซาง เท่านั้น อีกทั้งการถ่ายทอดภูมิปัญญาก็จำกัดเฉพาะครัวเรือน และไม่มี การสนับสนุนจากกลุ่มไทลื้ออื่นๆ จึงไม่สามารถอ้างการเป็นทรัพย์สินร่วมเฉพาะหมู่กลุ่มของตนเองได้ (community rights) จึงไม่เป็นไปตามกฎหมายกลุ่มวัฒนธรรม แต่อย่างไรก็ตามการทำขนมดอกซ้อเป็นความคิดสร้างสรรค์ ซึ่งสามารถจดทะเบียนเครื่องหมายการค้าเพื่อคุ้มครองประโยชน์ทางการค้าได้

3.2 6 ควรผลักดันให้เกิดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรม อันจะเป็น
การต่อยอดจากงานวิจัยนี้ต่อไป

ภาพที่ 1 ต้นซ้อ

ภาพที่ 2 การเพาะเลี้ยงเนื้อเยื่อ

ภาพที่ 3 ดอกซ้อ

ภาพที่ 4 การฟื้นฟูต้นซ้อ

ภาพที่ 5 วัฒนธรรมไทลื้อ

ภาพที่ 5 ขนมดอกซ้อ

บรรณานุกรม

- โครงการ 1 คณะ 1 โมเดล 61 (ขนมดอกขี้) มหาวิทยาลัยพะเยา 2560-2561
https://www.youtube.com/watch?v=aC02CZsOikI&list=PLVDR_mv9on7z-CwuwwZQZ1BqspSXLUFJI8
- หัตถจันทร์ เกตุสิงห์สร้อย. (2554). **การวิเคราะห์สถานภาพและบทบาทแม่ในนวนิยาย “ลับแล, แก่งคอย, ปริญญาโท มหาบัณฑิต, การค้นคว้าอิสระ คณะอักษรศาสตร์มหาบัณฑิตมหาวิทยาลัยศิลปากร.**
- ธิตี ไวกวี. (2560). **การบริหารจัดการสัตว์ป่าด้วยหลักพันธสัญญาเชิงนิเวศ, รวมเล่มคัดย่อ การประชุมทางวิชาการพะเยาวิจัยครั้งที่ 6 “ศิลปวัฒนธรรมวิจัยเพื่อประเทศไทย 4.0” วันที่ 26-27 มกราคม 2560 หอประชุมพญาางเมือง มหาวิทยาลัยพะเยา, กองบริหารงานวิจัยและประกันคุณภาพการศึกษา มหาวิทยาลัยพะเยา, หน้า 1674-1689.**
- ปิยะมาศ ไฉ่ไฟ. (2560). **แนวคิดทวิลักษณ์ของสตรีนิยมเชิงนิเวศในล้านนา, วารสารปณิธาน, 13(2), 42-57.**
- พระราชบัญญัติคุ้มครองสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ พ.ศ. 2546.
- พระราชบัญญัติเครื่องหมายการค้า พ.ศ. 2534.
- พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม พ.ศ. 2559.
- ราณี หัสสรังสี. (2561). **สตรีนิเวศนิยม (Ecofeminism) กับความเคลื่อนไหวในสังคมไทย.** กรุงเทพฯ: บริษัท นัชชาวิทัศน์ จำกัด.
- วรามาศ ธัญภัทรกุล. (2561). **ผู้หญิง ธรรมชาติ และการหายไปของ “แม่” กับมุมมองสตรีนิยมสายนิเวศในนวนิยายเรื่อง Solar Storm ของลินดา โฮแกน. วารสารมนุษยศาสตร์, 25(1), 79-103.**
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2559). **วัฒนธรรมร่วม อุษาคเนย์ในอาเซียน.** กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์นาตาแซก.
- อนุกุล ต้นสุพล. (2559). **นิเวศวิทยาวัฒนธรรม : ฤกษ์แจสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน. วารสารวิชาการ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, 12(1), 193-221.**
- Bosselmann Klaus. (2016). **Sustainability** (2 edition). London: Routledge.
- Carson Rachel. (1962). **Silent Spring.** Cambridge: Riverside Press.

- Garrity-Bond Cynthia. (2018). Ecofeminist Epistemology in Vandana Shiva's The Feminine Principle of Prakriti and Ivone Gebara's Trinitarian Cosmology. **Feminist Theology**, 26(2), 185-194.
- Shiva Vandana. (2014). **Ecofeminism**. London: ZED BOOKS.